

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όροφος), 106 74 Αθήνα. Τηλ: 210-7233221-2, 210-7233216,
Fax: 210 7233217. E-mail: info@nchr.gr

Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές*
--

- A. Εισαγωγή**
- B. Διεθνές και εθνικό νομικό πλαίσιο προστασίας**
- Γ. Στατιστικά στοιχεία**
- Δ. Παρατηρήσεις διεθνών οργάνων και απαντήσεις ελληνικών αρχών**
- Ε. Ειδικότερα ζητήματα: εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες και αλλοδαποί κρατούμενοι**
- ΣΤ. Γενικοί προβληματισμοί σχετικά με τον εγκλεισμό και τα δικαιώματα**
- Ζ. Προτάσεις της ΕΕΔΑ προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης**

A. Εισαγωγή: ιστορικό ενασχόλησης ΕΕΔΑ με το θέμα των συνθηκών κράτησης

Το ιστορικό της ενασχόλησης της ΕΕΔΑ με το θέμα των συνθηκών κράτησης στην Ελλάδα ξεκινά ήδη από το 2001, όταν η Επιτροπή δημοσίευσε την πρώτη έκθεσή της για το ζήτημα,¹ στηριζόμενη κυρίως στα

** Η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε την εν λόγω εισήγηση επί της αρχής στην από 20.03.08 συνεδρίασή της, ενώ το τελικό κείμενο εγκρίθηκε στην από 10.04.2008 συνεδρίασή της. Η αρχική εισήγηση συντάχθηκε από την Χριστίνα Παπαδοπούλου, επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ, ενώ η τελική διαμόρφωση τόσο του κειμένου, όσο και των προτάσεων αποτελεί συνισταμένη των θέσεων της Ολομέλειας, και ειδικότερα των μελών της ad hoc ομάδας εργασίας -αποτελούμενη από τους/τις: Καθηγ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Καθ. Λ-Α. Σισλιάνο, Καθ. Π. Στάγκο, Α. Τάκη, και Γ. Ιωαννίδη-, όπως επίσης και του Καθ. Αντ. Μανιτάκη.*

¹ Ετήσια Έκθεση ΕΕΔΑ 2001, σελ. 143-156.

πορίσματα της *Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων* (Committee for the Prevention of Torture/CPT, εφεξής ΕΠΒ)² μετά την *ad hoc* επίσκεψη της τελευταίας στην χώρα, το 1999.

Η Εθνική Επιτροπή εξέτασε εκ νέου το θέμα τον Ιανουάριο του 2003, διατυπώνοντας προς την πολιτεία μια σειρά από προτάσεις που βασιζόνταν – κυρίως – στις παρατηρήσεις της ΕΠΒ μετά από την τακτική της επίσκεψη στην χώρα τον Σεπτέμβριο του 2001, κατά την διάρκεια της οποίας είχε, μάλιστα, υπάρξει συνάντηση με το προεδρείο της ΕΕΔΑ.³ Εκτός από τα πορίσματα της ΕΠΒ, η εισήγηση είχε συνεκτιμήσει και τις παρατηρήσεις της *Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων των Ηνωμένων Εθνών* (εφεξής ΕκΒ), τις παρατηρήσεις του Αρμοστή του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ΔΤΑ για τις συνθήκες κράτησης κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα το 2002, και τις απαντήσεις των ελληνικών αρμοδίων αρχών.⁴

Στην συνέχεια, τον Ιανουάριο του 2004 η ΕΕΔΑ επεξεργάστηκε και κατέθεσε προς τους αρμόδιους φορείς, πρόταση κύρωσης από την Ελλάδα του *Προαιρετικού Πρωτοκόλλου(18/12/2002) της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων* (UNCAT, 1984, Ν. 1782/1988).⁵ Το Πρωτόκολλο (ή OPCAT, όπως έχει διεθνώς καθιερωθεί να αποκαλείται χάριν συντομίας) αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της αποτελεσματικής εφαρμογής της Σύμβασης, μέσω της δημιουργίας ενός προληπτικού συστήματος επισκέψεων σε χώρους κράτησης από ένα ανεξάρτητο διεθνές όργανο (την Υπο-Επιτροπή Πρόληψης) και από ανεξάρτητα εθνικά όργανα. Έχει ήδη τεθεί σε ισχύ (στις 22/6/2006), ενώ 9

² Η ΕΠΒ είναι όργανο της *Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας* (εφεξής Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων) η οποία υιοθετήθηκε το 1987 από τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 1949/1991 (ΦΕΚ Α' 83). Η ΕΠΒ έχει επισκεφτεί επτά φορές την Ελλάδα: το 1993, το 1996, το 1997, το 1999, το 2001, το 2005 και το 2007 (βλ. παρακάτω, σύνοψη των πορισμάτων αυτής της τελευταίας επίσκεψης –που πραγματοποιήθηκε από τις 20 έως τις 27/2/2007- όπως και της απάντησης των ελληνικών αρχών). Οι επισκέψεις του 1996, του 1999 και του 2007 ήταν *ad hoc* επισκέψεις.

³ Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στις 26.9.2001. Βλ. αναλυτικά Έκθεση ΕΕΔΑ 2001, σελ. 58.

⁴ Βλ. ετήσια έκθεση ΕΕΔΑ 2002, σελ. 249.

⁵ Βλ. ετήσια έκθεση ΕΕΔΑ 2003, σελ. 245.

χώρες της ΕΕ το έχουν κυρώσει και άλλες 13 το έχουν υπογράψει. Η Ελλάδα είναι μεταξύ των υπολοίπων πέντε.⁶

Τον Μάρτιο του 2004 η Επιτροπή κατέθεσε κείμενο επισημάνσεων⁷ σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων στην Ελλάδα, στην αρμόδια Επιτροπή του ΟΗΕ, μετά από αίτημα της τελευταίας, στα πλαίσια της εξέτασης της τέταρτης περιοδικής έκθεσης της χώρας.

Τέλος, πενταμελής αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ επισκέφθηκε τις φυλακές Κορυδαλλού στις 21/5 και στις 28/6 του 2004, προκειμένου να εξετάσει τις συνθήκες κράτησης των κρατούμενων μελών της οργάνωσης 17N που κρατούνται στο κατάστημα, μετά από καταγγελία των τελευταίων για μεταχείριση που ενείχε στοιχεία διάκρισης, πράγμα που ήγειρε προβληματισμούς από άποψη σεβασμού των δικαιωμάτων τους.⁸

Εξάλλου, η ΕΕΔΑ έχει τοποθετηθεί επανειλημμένα σε σειρά ζητημάτων που άπτονται του εγκλεισμού, της ποινικής δικαιοσύνης και της αντεγκληματικής πολιτικής. Ενδεικτικά αναφέρονται: «Απόψεις και προτάσεις επί του Σ/Ν για την τροποποίηση διατάξεων του ΠΚ και του ΚΠοινΔ για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»,⁹ «Ζητήματα προστασίας ΔτΑ σε περιπτώσεις φύλαξης ποινικά ακαταλόγιστων ατόμων σε δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα»,¹⁰ «Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο Σ/Ν για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων»,¹¹ «Απόψεις για το Σ/Ν για

⁶ Βλ. στην –υπό έκδοση– έκθεση ΕΕΔΑ 2007, ενημερωτικό σημείωμα από την διημερίδα που διοργάνωσε το ΣτΕυρώπης σε συνεργασία με τον Γάλλο ΣτΠ, για τους Εθνικούς Μηχανισμούς Πρόληψης (ΕΜΠ) μέσω επισκέψεων στους χώρους κράτησης, που θεσπίζει το Πρωτόκολλο. Σημειώνεται πως, από τις εννιά χώρες της ΕΕ που έχουν κυρώσει το Πρωτόκολλο, στις τέσσερις επελέγη αυτοτελώς ο εγχώριος ΣτΠ ως ΕΜΠ, ενώ στις υπόλοιπες επελέγησαν μικτά σχήματα αποτελούμενα από τον εγχώριο ΣτΠ, ΜΚΟ και άλλους φορείς. Για αναλυτικά στοιχεία σχετικά με την κύρωση του Πρωτοκόλλου, βλ. <http://www.apr.ch/content/view/40/82/lang.en/>

⁷ Βλ. έκθεση ΕΕΔΑ 2004, σελ. 571.

⁸ Βλ. τα πορίσματα της πραγματογνωμοσύνης της ΕΕΔΑ και τους προβληματισμούς που γεννά ο εγκλεισμός, είτε ατομικά, είτε με βάση κοινά χαρακτηριστικά, σε ειδικά κελιά, στην ετήσια έκθεση 2004, σελ. 135.

⁹ Βλ. ετήσια έκθεση 2001, σελ. 157, μετέπειτα Ν. 2928/2001, ΦΕΚ Α' 141/27.6.2001.

¹⁰ Βλ. ετήσια έκθεσης ΕΕΔΑ 2003, σελ. 165.

¹¹ Βλ. ετήσια έκθεση ΕΕΔΑ 2003, σελ. 153, μετέπειτα Ν. 3189/2003, ΦΕΚ Α' 243/21.10.2003.

την επιτάχυνση της ποινικής διαδικασίας»,¹² και «Παρατηρήσεις επί των συνθηκών διαβίωσης των ψυχικά πασχόντων τροφίμων του ΨΝΑ».¹³

Επιπλέον, πολλοί από τους εκπροσώπους φορέων/μελών της ΕΕΔΑ (ΣτΠ, ΔΣΑ, Διεθνής Αμνηστία, ΙΜΔΑ, Ελληνική Ένωση για τα Δτα, ΕΣΠ, ΣΥ.ΡΙΖ.Α, ΠΑΣΟΚ κ.ά.) παρεμβαίνουν και δραστηριοποιούνται θεσμικά ή/και προσωπικά και επιστημονικά, και δημοσιοποιούν τις απόψεις τους σχετικά με τις φυλακές και τους χώρους κράτησης. Ο ΣτΠ, στο πλαίσιο εξέτασης αναφορών που λαμβάνει από πολίτες και φορείς, συστηματικά περιλαμβάνει θέματα περί της σωφρονιστικής διαδικασίας στις ετήσιες εκθέσεις του, ενώ ειδικότερα στην έκθεση του 2005, συμπεριέλαβε ειδική θεματική ενότητα με τίτλο «Σωφρονισμός-επανάταξη: ο ανεκπλήρωτος στόχος», όπου εξέτασε ειδικότερα ζητήματα διατήρησης επικοινωνίας με το κοινωνικό περιβάλλον (μεταγωγές, τακτικές άδειες, κλπ), όπως και ζητήματα που άπτονται της διαδικασίας κοινωνικής επανένταξης (π.χ. ποινική καταδίκη ως κώλυμα διορισμού στο δημόσιο, επαναχορήγηση άδειας οδήγησης σε ανεξαρτημένα άτομα, κ.α.). Ο ΔΣΑ, με επανειλημμένες παρεμβάσεις του έχει στηλιτεύσει την άρνηση συνεργασίας εκ μέρους του Υπ. Δικαιοσύνης τα τελευταία χρόνια, σε σειρά ζητημάτων που άπτονται των δικαιωμάτων των κρατουμένων και των συνθηκών κράτησης (προβληματικές συνθήκες επικοινωνίας με τους κρατούμενους -με αποτέλεσμα δυσχέρειες στο υπερασπιστικό έργο-, υπερπληθυσμός, (μη) διαχωρισμός κρατουμένων, ανάγκη συμμετοχής των οικείων δικηγορικών συλλόγων στα Συμβούλια των κατά τόπους φυλακών και, γενικότερα, εισαγωγή κοινωνικού ελέγχου στην διοίκηση των φυλακών, προβλήματα στην εφαρμογή του θεσμού των αδειών, αθλιότητα των συνθηκών στο νοσοκομείο και ψυχιατρείο της φυλακής Κορυδαλλού, κ.ά.).

Πρόσφατα (τον Σεπτέμβριο του 2007), η ολομέλεια του Σώματος αποφάσισε να συστήσει *ad hoc* ομάδα¹⁴ επεξεργασίας θέσεων/προτάσεων της ΕΕΔΑ, πάνω στο σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων των κρατουμένων

¹² Βλ. ετήσια έκθεση ΕΕΔΑ 2003, σελ 159, μετέπειτα Ν. 3160/2003, ΦΕΚ Α' 165/30.6.2003.

¹³ Βλ. ετήσια έκθεση ΕΕΔΑ 2004, σελ 151.

¹⁴ Η ομάδα αποτελείται από τους/τις Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Λ-Α. Σισλιάνο, Π. Στάγκο, Α. Τάκη, Γ. Ιωαννίδη, και την επιστημονική συνεργάτιδα Χρ.Παπαδοπούλου.

και τις συνθήκες κράτησης. Τα μέλη της ομάδας κατέθεσαν τις προτάσεις τους και συζήτησαν το θέμα στην συνεδρίαση του Α' Τμήματος στις 18/10/2007, και στην συνέχεια, σε ειδική συνάντηση με εκπροσώπους της Πρωτοβουλίας για τα Δικαιώματα των Κρατουμένων στις 5/3/2008.¹⁵ Ένα από τα ζητήματα που προβλημάτισαν την ομάδα, ήταν το εύρος της διερεύνησης του θέματος. Ο ΣτΠ επισήμανε –και τα άλλα μέλη της ομάδας συμφώνησαν- ότι προκειμένου η παρέμβαση της ΕΕΔΑ να καταστεί όσο γίνεται πιο αποτελεσματική, σκόπιμο είναι να δοθεί προτεραιότητα στα προβλήματα που εγείρει ο **σωφρονιστικός** εγκλεισμός. Τα θέματα που άπτονται των χώρων διοικητικής κράτησης και του **διοικητικού** εγκλεισμού γενικότερα, είναι διακριτά και θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να αποτελέσουν πεδίο αυτοτελούς παρέμβασης. Επιπλέον, κρίθηκε σκόπιμο να εκταθεί η διερεύνηση του ζητήματος πέραν των συνθηκών κράτησης *per se*, και πέραν της υπενθύμισης στην πολιτεία των επανειλημμένων επισημάνσεων και υποδείξεων εθνικών και διεθνών φορέων σχετικά με τα ελάχιστα πρότυπα αξιοπρεπούς διαβίωσης σε συνθήκες εγκλεισμού, πλησιάζοντας, κατά το δυνατόν, στα δομικά αίτια των προβλημάτων.

Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι όλες οι παρατηρήσεις/εκτιμήσεις της ΕΕΔΑ βασίζονται σε **δευτερογενείς** πηγές. Η ΕΕΔΑ θεωρεί, πως παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε χώρους κράτησης δεν αναφέρεται ρητά στον ιδρυτικό της νόμο, τέτοιο δικαίωμα απορρέει από την ευρεία θεσμική αρμοδιότητά της να έχει εποπτεία για όλο το φάσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για τον τρόπο που αυτά γίνονται ή όχι σεβαστά στην Ελλάδα. Οι μέχρι τώρα μετρημένες στα δάχτυλα επισκέψεις αντιπροσωπειών της σε σωφρονιστικά καταστήματα ή άλλους χώρους κράτησης, είναι μάλλον αποτέλεσμα του ειδικού βάρους, κύρους και σχέσης της Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου με αυτό το πεδίο, παρά αποτέλεσμα αμοιβαία σεβαστού πλαισίου θεσμικής συνεργασίας με τις αρχές. Τα τελευταία, δε, χρόνια οι ηγεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης, αρνούνται

¹⁵ Η Πρωτοβουλία προσκόμισε σειρά εγγράφων (ανακοινώσεις, δελτία Τύπου κλπ), και κατέθεσε κείμενο θέσεων και προτάσεων για θέματα υγείας, εκπαίδευσης, χρήσης απαγορευμένων ουσιών, μεταχείρισης ανηλικών συνθηκών κράτησης, επικοινωνίας με το περιβάλλον κλπ. Αρκετές από τις προτάσεις αυτές συμπληρώνουν αυτές που η ΕΕΔΑ διατυπώνει προς τις αρμόδιες αρχές.

συστηματικά την πρόσβαση στις φυλακές, όχι μόνο σε πλήθος κοινωνικών φορέων (μερικών εκ των οποίων οι προθέσεις και οι προτεραιότητες, ενδεχομένως, ελέγχονται), αλλά και σε θεσμικούς φορείς αδιαμφισβήτητου κύρους και συνταγματικής περιωπής: ο ΣτΠ έχει επανειλημμένα προσκρούσει σε πεισματική άρνηση πρόσβασης στις φυλακές, από τα μέσα του 2005 και μέχρι τώρα. Έτσι, δεν είναι διαθέσιμες ούτε πρόσφατες αυτοψίες του Συνηγόρου στα σωφρονιστικά καταστήματα.

Το Υπουργείο επικαλείται την επάρκεια του εποπτικού ρόλου και έργου του αρμόδιου εισαγγελέα-επόπτη του κάθε σωφρονιστικού καταστήματος, και του Σώματος Επιθεώρησης και Ελέγχου Καταστημάτων κράτησης,¹⁶ την ανάγκη μη διατάραξης της εύρυθμης λειτουργίας και την ασφάλεια των φυλακών, επίκληση που ακούγεται μάλλον οξύμωρη όταν έχει επιτευχθεί απόδραση κρατουμένου από την μεγαλύτερη φυλακή της χώρας με ελικόπτερο που προσγειώθηκε στην κεντρική της αυλή. Αυτή η «σκληρή γραμμή», μοιάζει να έχει επιλεγεί συνειδητά, τουλάχιστον μέχρι την αρχή της λειτουργίας επτά νέων σωφρονιστικών καταστημάτων, πράγμα που προβλέπεται να γίνει μέσα στο 2008.¹⁷

B. Διεθνές και εθνικό νομικό πλαίσιο προστασίας

Αρκετά διεθνή δεσμευτικά νομικά κείμενα προστατεύουν δικαιώματα των κρατουμένων ή/και περιέχουν αναφορές σχετικά με τις επιθυμητές συνθήκες κράτησης: ξεκινώντας από την Οικουμενική διακήρυξη του 1948 και την ίδια την ΕΣΔΑ (άρθρο 3), το ΔΣΑΠΔ (άρθρο 10),¹⁸ την Σύμβαση του

¹⁶ Αυτή ήταν και η θέση του πρώην Υπουργού Α. Παπαληγούρα, σε συνάντηση με τον Πρόεδρο της ΕΕΔΑ Κ. Παπαϊωάννου, στις 20.07.2007.

¹⁷ Η κατασκευή νέων καταστημάτων κράτησης, αποτελεί, συστηματικά, την καρδιά των απαντήσεων της ηγεσίας του Υπ. Δικαιοσύνης και σε σειρά ερωτήσεων και επερωτήσεων βουλευτών όλων των κομμάτων σχετικά με την κατάσταση στις φυλακές.

¹⁸ Ν. 2462/1997. Η ΕΕΔΑ είχε κάνει παρατηρήσεις επί του σχεδίου έκθεσης της Ελλάδας στην Επιτροπή του Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, επαναλαμβάνοντας τις θέσεις της για τις συνθήκες κράτησης του 2002, στην έκθεση του 2003, σελ.137. Ας σημειωθεί επίσης πως, δεδομένης της αυξημένης ισχύος του ΔΣ κατά το άρθ. 28Σ, τίθεται ένα ζήτημα σύμπλευσης της ουδέτερης προς τον σωφρονισμό στάσης της ελληνικής σωφρονιστικής νομοθεσίας με το Σύμφωνο, στο οποίο ορίζεται ότι στόχος ενός σωφρονιστικού συστήματος θα πρέπει να είναι η «αναμόρφωση και η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων».

ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων του 1984,¹⁹ την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του 1987 που έχει αναφερθεί παραπάνω, την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Μεταφορά Καταδικασμένων Ατόμων²⁰ και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο αυτής.²¹ Επιπλέον, μια σειρά από κείμενα του λεγόμενου «soft law», περιέχουν μέτρα αναφοράς σχετικά με το θέμα. Ενδεικτικά αναφέρονται οι UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners του 1977 –που καθορίζουν αποδεκτές και σύγχρονες γενικές αρχές προς την κατεύθυνση μιας, *de lege ferenda*, οργάνωσης των σωφρονιστικών υπηρεσιών και εφαρμογής τους στην μεταχείριση των κρατουμένων – και οι αναθεωρημένοι (το 2006) European Prison Rules (Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες) της Επιτροπής Υπουργών του ΣτΕυρώπης,²² που δημιουργούν ένα πλέγμα αρχών και κανόνων καλών πρακτικών του σωφρονιστικού συστήματος.

Στο εγχώριο πλαίσιο προστασίας, τα άρθρα του Συντάγματος που σχετίζονται με το υπό εξέταση πλαίσιο είναι τα 2 , 5 , 6 , 7 Σ (το τελευταίο διασφαλίζει τον πυρήνα της προσωπικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας, απαγορεύοντας τα βασανιστήρια) και 25 Σ, τα άρθρα 137Α, 137Β, 137Γ και 137Δ του ΠΚ,²³ που εξειδικεύουν τον ποινικό κολασμό των βασανιστηρίων, ενώ το άρθρο 177 παρ. 2 του ΚΠοινΔ ορίζει ότι αποδεικτικά μέσα, που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών, δεν λαμβάνονται υπόψη για την κήρυξη της ενοχής, την επιβολή ποινής ή τη λήψη μέτρων καταναγκασμού.

Ο ισχύων *Σωφρονιστικός Κώδικας*²⁴ (ΣωφρΚ), που θεωρείται ιδιαίτερα φιλελεύθερος, αποτελείται από δεκατέσσερα κεφάλαια και καλύπτει το σύνολο των ζητημάτων οργάνωσης και λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος και των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των κρατουμένων.

¹⁹ Ν.1782/1988 (ΦΕΚ Α' 116/03.06.1988), συμπεριλαμβανομένης και δήλωσης για τα άρθρα 21 & 22 της Σύμβασης.

²⁰ ETS 113(1983), που κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1987.

²¹ ETS 167(1997), που κυρώθηκε από την Ελλάδα το 2005.

²² Rec R(2006)2 of the Committee of Ministers. Βλ. σειρά άλλων συστάσεων και αποφάσεων του ΣτΕυρ. :http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/prisons_and_alternatives

²³ Ν.1500/1984, ΦΕΚ Α' 191/28.11.1984.

²⁴ Ν. 2776/1999, ΦΕΚ Α' 291/24.12.1999.

Βασίζεται στο αποκαλούμενο «δικαιικό» πρότυπο, και εμφορείται από το σεβασμό των ανθρωπίνων και θεμελιωδών δικαιωμάτων (την υποβολή του κρατουμένου σε προγράμματα αγωγής, την προαγωγή της κοινωνικής επανένταξης, τη συμμετοχή του σε προγράμματα κατάρτισης και απασχόλησης – εφόσον ο ίδιος το επιθυμεί – και την ελαχιστοποίηση της παραμονής του στην φυλακή μέσω της διεύρυνσης της εφαρμογής εναλλακτικών ποινών και μέτρων μεταχείρισης), ενώ προγενέστερες σωφρονιστικές νομοθεσίες βασιζόνταν είτε στο λεγόμενο «προνοιακό/θεραπευτικό» πρότυπο (σύμφωνα με το οποίο η επιβολή της ποινής στόχευε στην αναμόρφωση της προσωπικότητας και την ηθική βελτίωση του κρατουμένου), είτε στο «τιμωρητικό» πρότυπο. Αντιμετωπίζει, δηλαδή, τον κρατούμενο ως «υποκείμενο δικαίου».

Το άρθρο 4 παρ. 1 και 2, είναι αυτό που ορίζει το πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων του κρατουμένου.²⁵ Εκεί διακηρύσσεται σε έναν «πανηγυρικό» τόνο ότι το μόνο δικαίωμα του κρατουμένου που περιορίζεται, είναι αυτό της προσωπικής του ελευθερίας, ενώ ο νομοθέτης δεν διακηρύσσει ρητά κάποιο συγκεκριμένο στόχο για την σωφρονιστική διαδικασία που προσανατολίζεται σε μια «ουδετερότητα» κατά την εκτέλεση της ποινής.²⁶ Διέπεται, δηλαδή, από μια αντίληψη η οποία στρέφεται κατά της υποχρεωτικής αναμορφωτικής μεταχείρισης των κρατουμένων. Ωστόσο, στο κεφάλαιο περί μετασωφρονιστικής μέριμνας (άρθρο 81 παρ. 1), ο Κώδικας ορίζει ότι «η πολιτεία οφείλει να μεριμνά έγκαιρα για την ομαλή επάνοδο και προσαρμογή του κρατουμένου, που πρόκειται να απολυθεί οριστικά, στο κοινωνικό, επαγγελματικό και οικογενειακό του περιβάλλον». Αυτή, όμως, η «επάνοδος», θεωρείται ότι περνά μέσα από την βελτίωση όχι του ίδιου του κρατούμενου, αλλά των συνθηκών διαβίωσής του μέσα και έξω από τη

²⁵ Παρ. 1 : «Κατά την εκτέλεση της ποινής δεν περιορίζεται κανένα άλλο ατομικό δικαίωμα των κρατουμένων εκτός από το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία». Παρ. 2: «Οι κρατούμενοι δεν εμποδίζονται, λόγω της κράτησής τους, στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και την άσκηση των δικαιωμάτων που τους αναγνωρίζει ο νόμος, αυτοπροσώπως ή με αντιπρόσωπο».

²⁶ Βλ. τον σχετικό προβληματισμό του Ν. Κουλούρη, «Η σύγχρονη ελληνική σωφρονιστική νομοθεσία και η εφαρμογή της. Περιορισμοί και παροχές στο πλαίσιο του ποινικού καταναγκασμού», στο «Νομικό καθεστώς των κρατουμένων: οργάνωση και λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος στην Ελλάδα», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Δεκ. 2004.

φυλακή, αντανακλώντας, έτσι, την ορθή ερμηνεία των συνταγματικών επιταγών.²⁷

Ο Ν. 1941/1991²⁸ εισήγε στο σωφρονιστικό σύστημα σειρά πρωτοποριακών θεσμών και εξω-ιδρυματικών μέτρων, όπως η αναστολή υπό επιτήρηση, η κοινωνοφελής εργασία, το Σώμα Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής, κ.α.

Επιπλέον, ρυθμιστικές για τον εγκλεισμό διατάξεις περιλαμβάνουν και οι *κανονισμοί λειτουργίας των φυλακών*.²⁹ Σε πολλά σημεία όμως, ο εσωτερικός κανονισμός, ως παρακολούθημα του σωφρονιστικού κώδικα, επιχειρώντας να περιγράψει τους όρους λειτουργίας της πραγματικότητας της φυλακής, και προκειμένου να επιτύχει την λειτουργική της ευρυθμία, μετριάζει την διακηρυσσόμενη υπεροχή των δικαιωμάτων. Μοιάζει, έτσι, το καθεστώς «νομιμότητας» που εισάγει ο ΣωφρΚ, να υποχωρεί κάτω από τις πιέσεις ενός καθεστώτος «σκοπιμότητας».

Το εννεαμελές «*Σώμα Επιθεώρησης και Ελέγχου Καταστημάτων Κράτησης*»³⁰ (επικεφαλής του οποίου είναι συνταξιούχος δικαστικός λειτουργός και τα μέλη του, δημόσιοι υπάλληλοι ή υπάλληλοι ΝΠΔΔ που αποσπώνται στο Υπ. Δικαιοσύνης), αποτελεί ειδική υπηρεσία του Υπ. Δικαιοσύνης υπαγόμενη απευθείας στον Γεν. Γραμματέα του Υπουργείου, με αποστολή την διενέργεια τακτικών και έκτακτων ελέγχων σε όλα τα καταστήματα κράτησης. Ωστόσο, κανένα πραγματολογικό δεδομένο για την λειτουργία και το έργο του Σώματος δεν είναι διαθέσιμο, καθώς καμία έκθεσή του δεν έχει δημοσιευθεί μέχρι σήμερα, ενώ δεν συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο Σωμάτων και Υπηρεσιών Επιθεώρησης και Ελέγχου της Δημόσιας Διοίκησης, των οποίων το έργο παρακολουθεί και αξιολογεί έργου ο Γενικός Επιθεωρητής Δημόσιας Διοίκησης.³¹ Το θολό τοπίο που αφορά την

²⁷ Βλ. σχετικά, Χρ. Χατζή: «Η φυλάκιση ως ειδική σχέση εξουσίασης: δικαιώματα υπό σκιά», περιοδικό ΤοΣ 2/1995, σελ.287-299.

²⁸ ΦΕΚ Α' 41/18.3.1991, «Τροποποίηση διατάξεων του ΠΚ, του Κωδ. Ποιν. Δικ. Και άλλες διατάξεις».

²⁹ Υπ. Απόφ. 58819/7.4.2003 (ΦΕΚ Β' 463/17.04.2003): «Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Γενικών Καταστημάτων Κράτησης τύπου Α' και Β'», και Υπ. Απόφ. 47503/21.6.2005 (ΦΕΚ Β' 889/30.6.2005): «Εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας των ειδικών καταστημάτων κράτησης νέων».

³⁰ Ν.3090/2002 (ΦΕΚ Α' 329/24.12.2002).

³¹ Βλ. www.gedd.gr

εποπτεία και τον έλεγχο των φυλακών, επιδεινώνει περαιτέρω η απόδοση εποπτικού και ελεγκτικού των καταγγελιών ρόλου στο νέο Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο Φυλακών -όπως περιγράφεται στην είδηση της πολύ πρόσφατης (16/3/2008) σύγκλησής του-, δεδομένου ότι ένα τέτοιο Συμβούλιο, όπως ακριβώς υποδηλώνει και το όνομά του, σκοπό έχει την επιστημονική επεξεργασία προτάσεων, και όχι την άσκηση εποπτείας και ελέγχου.

Το ΠΔ 195/2006,³² περιγράφει την «οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών επιμελητών κοινωνικής αρωγής». Μόλις το 2007³³ διορίστηκαν 56 Επιμελητές Κοινωνικής Αρωγής, οι οποίοι επικουρούν και εποπτεύουν είτε αυτούς που καταδικάζονται με αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό επιτήρηση (άρθρο 100^A ΠΚ) ή με ποινή που έχει μετατραπεί σε υποχρέωση παροχής κοινωφελούς εργασίας (άρθρο 82 ΠΚ), είτε αυτούς που απολύονται υπό όρους (άρθρα 105 επ. ΠΚ). Επιπλέον, οι επιμελητές διενεργούν, μετά από παραγγελία του αρμόδιου εισαγγελέα, κοινωνική έρευνα για άτομα υπό προσωρινή κράτηση ή άτομα στα οποία έχουν επιβληθεί περιοριστικοί όροι (άρθρο 282 του ΚΠοινΔ).

Ο Ν. 3387/2005³⁴ ιδρύει «Κέντρο Μελετών Ασφάλειας», μέσω του οποίου επιδιώκεται η συμμετοχή του πολίτη στην διαδικασία αντιμετώπισης της τοπικής παραβατικότητας και η ρύθμιση της λειτουργίας των Τοπικών Συμβουλίων Πρόληψης της Παραβατικότητας.³⁵ Στον πυρήνα του θεσμού

³² ΠΔ 195/2006 (ΦΕΚ Α' 199/14.9.2006): «Οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών επιμελητών κοινωνικής αρωγής».

³³ Για όλες τις πρόσφατες εξελίξεις σχετικά με την σωφρονιστική πολιτική, βλ. έκθεση του Υπ. Δικαιοσύνης στην ΕΕΔΑ για το έτος 2007 (στην υπό έκδοση έκθεση πεπραγμένων της Επιτροπής).

³⁴ ΦΕΚ Α' 224/12.09.2005. Εκτός από τα τοπικά συμβούλια, ο νόμος συνιστά Κεντρικό Συμβούλιο Πρόληψης της Παραβατικότητας (στο πλαίσιο του Υπ. Δημ. Τάξης), στο οποίο αποδίδεται συντονιστικός ρόλος. Το Συμβούλιο εξέδωσε εγχειρίδιο με οδηγίες για την σύσταση και λειτουργία των τοπικών Συμβουλίων και δημιούργησε ιστοσελίδα με τον εύγλωττη επωνυμία www.niotho-asfalisis.gr Λιγосτοι είναι, ωστόσο, οι Δήμοι που έχουν ανταποκριθεί σε αυτή την ιδέα. Μεταξύ αυτών, οι Δήμοι Κορυδαλλού, Αρτέμιδος, Ηλιούπολης, και Ζακύνθου. Ο ίδιος νόμος συνιστά Ν.Π.Ι.Δ. με την επωνυμία «Κέντρο Μελετών Ασφάλειας» (ΚΕ.ΜΕ.Α), υπό την εποπτεία του Υπουργού Δημ. Τάξης και με σκοπό τον στρατηγικό σχεδιασμό σε θέματα ασφάλειας και την μελέτη του εγκληματικού φαινομένου.

³⁵ Η ιδέα για την συμμετοχή του πολίτη –πέρα από την πολιτεία και την τοπική αυτοδιοίκηση- στην πρόληψη του εγκλήματος ξεκίνησε σε σειρά χωρών της Ευρώπης από την δεκαετία του '80. Από τον Μάιο του 2001, μάλιστα, λειτουργεί το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Πρόληψη του Εγκλήματος (EUCPN: EU Crime Prevention Network, με την

βρίσκεται η πρόταση της πρόληψης έναντι της καταστολής, ενώ ο πολίτης καλείται να συμμετάσχει ώστε να μειώσει την δική του «θυματοποίηση» και να συμβάλλει στην μη εξώθηση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων προς το έγκλημα.

Με προεδρικό διάταγμα³⁶ έχει συσταθεί το ΝΠΙΔ «ΕΠΙΛΗΨΗ», που σκοπό έχει την εν γένει μετασφρονιστική μέριμνα, δηλαδή την επαγγελματική κατάρτιση, αποκατάσταση, οικονομική συμπαράσταση, προετοιμασία και προώθηση της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων και των αποφυλακιζομένων. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι ο φορέας αυτός, του οποίου την σύσταση προβλέπει ο ΣωφρΚ ήδη από το 1999, δεν έχει ακόμα ουσιαστικά λειτουργήσει.

Γ. Στατιστικά Στοιχεία

Στην Ελλάδα, ο σφρονιστικός πληθυσμός αριθμεί (σε σύνολο πληθυσμού 11.122,5 εκατ.) περί τους 10.113 κρατούμενους³⁷ σε 6.019 θέσεις (168% πληρότητα) στα 30 θεραπευτικά καταστήματα της χώρας (13 δικαστικές φυλακές,³⁸ 7 κλειστές φυλακές,³⁹ 3 ειδικά θεραπευτικά

2001/427/ΕΚ απόφαση του Συμβουλίου), το οποίο έχει συντονιστικό, αλλά και ενημερωτικό ρόλο όσον αφορά τις σχετικές «καλές πρακτικές» που έχουν δοκιμαστεί σε διάφορες χώρες της ΕΕ. Βλ. σχετικά : www.eucpn.org/index.asp. Ας σημειωθεί ακόμη ότι ο θεσμός της διαμεσολάβησης προβλέπεται ήδη σε εισαγγελικό και αστυνομικό επίπεδο από το άρθρο 25 §4 περ. α' του Οργανισμού Δικαστηρίου (Ν. 1756/1988). Τα αποτελέσματα δε, αυτών των διαμεσολαβήσεων είναι ιδιαίτερα θετικά, αφού επιτυγχάνεται επίλυση διαφορών σε ποσοστό 80%. Βλ. σχετικά: Δ. Σακκαλή, Διευθετήσεις, «Μια προσέγγιση στα θέματα συμφιλίωσης από αξιόποινες πράξεις», στο: Ν. Κουράκη (επιμ.), Αντεγκληματική Πολιτική, Αθήνα: Α. Σάκκουλας (σειρά «Ποινικά», αρ. 42), 1994 σελ. 205-236: 222.

³⁶ ΠΔ 300/2003 (ΦΕΚ Α' 256/5.11.2003). Το 2007, με την υπ' αριθμ. 121210/2007 απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης (ΦΕΚ 456/29-10-2007, τ. Υ.Ε.Θ.Ο.Δ.Φ. & Ε.Δ.Τ) συγκροτήθηκε το ΔΣ, με πρόεδρο τον καθ. Ν. Κουράκη

³⁷ Στοιχεία: Council of Europe Annual Penal Statistics, Survey 2006, 23 January 2008 (Document PC-CP(2007)9rev3, στην ιστοσελίδα του Συμβουλίου. http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/List_Space_I.asp#TopOfPage. Τα στατιστικά στοιχεία των κρατουμένων στην ιστοσελίδα του Υπ. Δικαιοσύνης δεν έχουν ενημερωθεί από την 1.1.2002.

³⁸ Κορυδαλλού, Ιωαννίνων, Κομοτηνής, Κορίνθου, Θεσσαλονίκης, Λάρισας, Ναυπλίου, Νεάπολης, Τρίπολης, Χανίων, Χίου, Κω, Πρεβαντόριο Άμφισσας.

³⁹ Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού, Πάτρας, Χαλκίδας, Κέρκυρας, Αλικαρνασσού, Τρικάλων, Μαλανδρινού.

καταστήματα,⁴⁰ 3 ειδικά καταστήματα κράτησης νέων,⁴¹ και 4 αγροτικές φυλακές),⁴² συμπεριλαμβανομένων και των 3.068 υποδικών (στοιχεία κατά την 1/9/2006). Αναλογούν 91 κρατούμενοι ανά 100.000 κατοίκους, πράγμα που κατατάσσει την Ελλάδα περίπου στον μέσο όρο της ΕΕ (η Σλοβενία, από τις χώρες της ΕΕ εμφανίζει την μικρότερη αναλογία – 65 κρατούμενοι ανά 100.000 πληθυσμού – , ενώ η Εσθονία την μεγαλύτερη – 321 κρατούμενοι ανά 100.000 πληθ). Στον συνολικό αριθμό συμπεριλαμβάνονται 371 ανήλικοι (112 Έλληνες και 259 αλλοδαποί), 46 κρατούμενοι σε ειδικό κατάστημα για ουσιοεξαρτημένους, 257 ψυχικά ασθενείς που κρατούνται σε ψυχιατρεία, και 48 αιτούντες άσυλο ή παράνομοι μετανάστες υπό καθεστώς διοικητικής κράτησης. Στην Ελλάδα, όπως και διεθνώς, διαπιστώνεται αύξηση του σωφρονιστικού πληθυσμού (8.038 κρατούμενοι το 2000, 10.113 το 2006). Από τους 10.113 κρατούμενους, οι 579 είναι γυναίκες (5,7%), ενώ 5.902 είναι αλλοδαποί (58,4%), εκ των οποίων 1.417 είναι υπόδικοι (24%). Το ποσοστό των αλλοδαπών είναι το ίδιο (55-60%) και στα καταστήματα κράτησης νέων (Αυλώνας, Βόλος, Κασσαβέτεια). Τέλος, 4.439 (δηλαδή το 63%, επί συνόλου 7.045) έχουν καταδικαστεί για αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά.

73 κρατούμενοι εκτίουν ποινές μικρότερες των 3 μηνών, 192 ποινές μικρότερες των 6 μηνών, 251 ποινές μικρότερες του έτους, 337 ποινές 1-3 έτη, 1.055 ποινές 3-5 έτη, 2.163 ποινές 5-10 έτη, 1.266 ποινές 10-20 έτη, 1.005 ποινές 20 και πλέον ετών, ενώ, τέλος, 703 εκτίουν ποινή ισόβιας κάθειρξης. Το 2005 έγιναν 349 αποδράσεις και 6 αυτοκτονίες (οι αριθμοί αυτοκτονιών και θανάτων – από διάφορες αιτίες, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που σχετίζονται με τα ναρκωτικά – ποικίλλουν πολύ, ανάλογα με την πηγή. Τα στοιχεία, σχετικά με τους θανάτους, που παρατίθεται εδώ, προέρχονται από το Υπ. Δικαιοσύνης). Το προσωπικό των σωφρονιστικών καταστημάτων ανέρχεται σε 4.260 άτομα.

⁴⁰ Ψυχιατρείο και Νοσοκομείο Κορυδαλλού, Ελαιώνας Θηβών (Κέντρο Απεξάρτησης).

⁴¹ Αυλώνα, Βόλου, Κασσαβέτεια.

⁴² Αγιάς, Κασσάνδρας, Τίρυνθας, Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών.

Δ. Παρατηρήσεις Διεθνών Οργάνων⁴³ και Οργανισμών

α. Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (ΕΠΒ)

Στις 8/2/2008 δόθηκε στην δημοσιότητα η «Έκθεση προς την ελληνική κυβέρνηση σχετικά με την [ad hoc] επίσκεψη της ΕΠΒ από τις 20 έως τις 27 Φεβρουαρίου 2007», μαζί με την «Απάντηση της Κυβέρνησης της Ελλάδας».⁴⁴ Στοιχειοθετεί τεκμηριωμένες αιτιάσεις για βασανιστήρια, απάνθρωπη μεταχείριση και απειλές κατά της ζωής σε κρατητήρια της αστυνομίας και φυλακές, και διαπιστώνει σειρά παραβιάσεων αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης, ελλείμματα στην διερεύνηση και τιμωρία των ενόχων, αποσιώπηση περιστατικών βίας με την συμπαιγνία ιατρών και φυλάκων, απαράδεκτες συνθήκες ιατρικής περίθαλψης και ιατρικού ελέγχου στους κρατούμενους κλπ. Σημειώνεται ότι η εκτίμηση της Επιτροπής ήταν ότι η επίσκεψη «απαιτείτο από τις περιστάσεις» (σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 της Σύμβασης). Υπενθυμίζεται ότι ήδη στην έκθεση που ακολούθησε την επίσκεψη του 2005, η Επιτροπή είχε εκφράσει σοβαρές ανησυχίες για το γεγονός ότι αναγκάζεται να επαναλαμβάνει τις ίδιες συστάσεις κάθε φορά. Υπογραμμίζεται η συνεχιζόμενη αδυναμία των ελληνικών αρχών να αντιμετωπίσουν δομικά ελλείμματα (structural deficiencies) των φυλακών, των αστυνομικών κρατητηρίων και των χώρων κράτησης αλλοδαπών, και η μη αποτελεσματική αντιμετώπιση καταγγελιών κακομεταχείρισης από τις αρχές. Υπενθυμίζεται, επιπλέον, το ότι η Επιτροπή είχε προειδοποιήσει τις ελληνικές αρχές ήδη από την προηγούμενη έκθεσή της, πως αν η κατάσταση συνέχιζε να μην παρουσιάζει βελτιώσεις, «δεν θα είχε άλλη επιλογή από το να ενεργοποιήσει την διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 10 παρ. 2 της Σύμβασης» (δημόσια ανακοίνωση-

⁴³ Σημειώνεται πως, στην παρούσα εισήγηση, δίνεται έμφαση στις παρατηρήσεις των διεθνών οργάνων που αφορούν τα θέματα των συνθηκών κράτησης και των δικαιωμάτων των κρατουμένων **στις φυλακές** (και όχι στα θέματα που αφορούν περισσότερο την αστυνομία, το λιμενικό σώμα κλπ).

⁴⁴ CPT/Inf(2008)4, Strasbourg 8 February 2008.

public statement).⁴⁵ Σημειώνεται πως η προαναφερθείσα διαδικασία έχει ενεργοποιηθεί μόνο τέσσερις φορές στην ιστορία της ΕΠΒ: μια φορά αναφορικά με την Τουρκία το 1992, και τρεις φορές αναφορικά με την Τσετσενία της Ρωσικής Ομοσπονδίας (2001, 2003, και 2007).

Στην συνέχεια, η έκθεση καυτηριάζει το γεγονός ότι ο Πρόεδρος της Επιτροπής δεν έλαβε ποτέ απάντηση από τις ελληνικές αρχές, σε ερωτήματα που είχε διατυπώσει σε επιστολή του τον Δεκέμβριο του 2006, στην βάση ευρημάτων της επίσκεψης του 2005. Σημειώνεται ακόμα η έλλειψη πνεύματος συνεργασίας από αξιωματούχους του πρώην Υπ. Δημ. Τάξης, η αμφισβήτηση, εκ μέρους των αρχών, της αξιοπιστίας των ευρημάτων της Επιτροπής, η έλλειψη στοιχειώδους συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των υπηρεσιών που επισκέπτεται η Επιτροπή -ούτως ώστε η κυβέρνηση να απαντά στα ερωτήματα της Επιτροπής με έναν ενιαίο τρόπο-, και η παρεμπόδιση του έργου της από την διαρκή παρακολούθηση των κινήσεων και των συναντήσεών της από «συνοδεία ασφαλείας».

Το τμήμα της έκθεσης που αφορά το πεδίο αρμοδιότητας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, περιλαμβάνει τα ευρήματα της επίσκεψης στις ανδρικές φυλακές Κορυδαλλού για να διερευνηθούν ζητήματα σχετικά με την παροχή υπηρεσιών υγείας και τις συνθήκες λειτουργίας των μονάδων απομόνωσης, στην βάση προηγούμενων συστάσεων της Επιτροπής. Διαπιστώνεται ότι δεν υπήρξαν αξιοσημείωτες αλλαγές από την κατάσταση που είχε παρατηρηθεί το 2005. Περιγράφεται η περίπτωση κρατουμένου στην μονάδα απομόνωσης της Πτέρυγας Γ', ο οποίος κατήγγειλε σοβαρή κακομεταχείριση από το προσωπικό φύλαξης και την απροθυμία του ιατρού που τον εξέτασε να σημειώσει ο,τιδήποτε επιβαρυντικό -για τους φύλακες- στοιχείο στον ιατρικό φάκελο του κρατουμένου. Ωστόσο, τέσσερις μέρες μετά το περιστατικό, όταν ο κρατούμενος εξετάστηκε από ιατρό/μέλος της ομάδας της ΕΠΒ, διαπιστώθηκαν τραύματα που ήταν απολύτως συνεπή με τους ισχυρισμούς του. Ο εισαγγελέας-επόπτης του καταστήματος διαβεβαίωσε την

⁴⁵ Άρθρο 10 παρ 2: «Σε περίπτωση που το συμβαλλόμενο μέρος δεν συνεργαστεί ή δεν βελτιώσει την κατάσταση με βάση τις συστάσεις της Επιτροπής, η Επιτροπή μπορεί να αποφασίσει, αφού προηγουμένως δοθεί η δυνατότητα στο συμβαλλόμενο μέρος να γνωστοποιήσει τις απόψεις του, και με πλειοψηφία 2/3 των μελών της, να προχωρήσει σε δημόσια ανακοίνωση για το θέμα».

ΕΠΒ ότι η υπόθεση θα διερευνηθεί εξονυχιστικά. Οι συνθήκες της φυλακής παραμένουν αναλλοίωτες. Ο υπερπληθυσμός είναι ασφυκτικός: 2.043 κρατούμενοι σε 640 θέσεις. Σημειώνεται ανεπάρκεια των προγραμμάτων δραστηριοτήτων (εκπαιδευτικών, επιμορφωτικών, ψυχαγωγικών) των κρατουμένων και παντελής απουσία αξιολόγησής τους. Με ακόμα πιο μελανά χρώματα περιγράφεται η κατάσταση της παροχής ιατρικής και υγειονομικής φροντίδας στους κρατούμενους (ανεπαρκές ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, μη σεβασμός του ιατρικού απορρήτου, προβληματική διαχείριση των εξαρτημένων από ναρκωτικές ουσίες κρατουμένων, ασυνέπεια στην τήρηση ιατρικών φακέλων και στην εξέταση νεο-εισερχόμενων κρατούμενων, ανεπαρκής πρόληψη αυτοκτονιών). Τονίζεται ακόμη ο ανεπαρκής αριθμός του προσωπικού φύλαξης, αλλά και της εκπαίδευσης που αυτό λαμβάνει τόσο πριν από την ανάληψη των καθηκόντων του, όσο και στην συνέχεια. Τέλος, ζητούνται πληροφορίες σχετικά με την μελλοντική χρήση κάποιων μονάδων απομόνωσης, όπως και για το καθεστώς επιβολής πειθαρχικών κυρώσεων σε κρατούμενους, παραπέμποντας στους αναθεωρημένους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες.

Στο τμήμα των καταληκτικών συστάσεων, σχολίων και αιτημάτων της ΕΠΒ που αφορά τις φυλακές, η Επιτροπή ζητά να ενημερωθεί για το αποτέλεσμα της διερεύνησης της καταγγελίας περί κακομεταχείρισης του κρατουμένου που περιγράφεται παραπάνω, και επαναλαμβάνει την σύστασή της για την λήψη επαρκών μέτρων από τις ελληνικές αρχές, ώστε να καταστεί σαφές στο προσωπικό της φυλακής ότι οποιαδήποτε κακομεταχείριση κρατουμένων δεν θα γίνει ανεκτή και θα επισύρει σοβαρές κυρώσεις. Συνιστά την λήψη συγκεκριμένων μέτρων για την μείωση του υπερπληθυσμού στις ανδρικές φυλακές Κορυδαλλού, την βελτίωση των προγραμμάτων δραστηριοτήτων των κρατουμένων, της παρεχόμενης ιατρικής περίθαλψης και τήρησης ιατρικού ιστορικού, την πρόσληψη ειδικευμένου ιατρικού και φυλακτικού προσωπικού, και την βελτίωση των κανόνων διαβίωσης στις μονάδες απομόνωσης.

Το σημαντικότερο, ίσως, σημείο στην έκθεση της Επιτροπής είναι αυτό που περιγράφει τον τρόπο που το Υπουργείο εκλαμβάνει τις

παρατηρήσεις της: οι απαντήσεις – σημειώνει η Επιτροπή – σε οποιοδήποτε ερώτημα περιορίζονται στην απλή παράθεση – και υπογράμμιση της πληρότητας – του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, και την απαραίτητη αναφορά στην πρόοδο του προγράμματος κατασκευής νέων φυλακών. Η Επιτροπή υπογραμμίζει την αναγκαιότητα να λαμβάνει απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτει για *την εφαρμογή* των προβλέψεων του νόμου. Τέλος, όσον αφορά την εποπτεία των φυλακών, η Επιτροπή εξακολουθεί να θεωρεί τον έλεγχο που ασκείται από το υπάρχον «Σώμα Επιθεώρησης και Ελέγχου Καταστημάτων Κράτησης» ως ανεπαρκή, και συνιστά την συμπλήρωσή του από άλλα όργανα. Σημειώνεται πως, κατ'ελάχιστον, πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα επίσκεψης των φυλακών σε ανεξάρτητο σώμα, όπως για παράδειγμα ο ΣτΠ.

Η έκθεση κλείνει επαναλαμβάνοντας πως η Επιτροπή έχει την δυνατότητα να ενεργοποιήσει την διαδικασία του άρθρο 10 παρ. 2 της Σύμβασης, στην περίπτωση που οι ελληνικές αρχές δεν λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την εφαρμογή των συστάσεών της.

Σύνοψη ελληνικής απάντησης στις παρατηρήσεις της ΕΠΒ

Το απαντητικό έγγραφο αποδίδει την απουσία απάντησης στην επιστολή του Προέδρου της ΕΠΒ σε παρεξήγηση, στην δε κριτική της Επιτροπής για την απουσία συντονισμού μεταξύ των Υπηρεσιών, η εξήγηση που δίνεται είναι πως ο τεχνικός χαρακτήρας και το σύνθετο των θεμάτων, επιβάλλουν την επεξεργασία από κάθε υπηρεσία και κάθε Υπουργείο ξεχωριστά.

Το Υπουργείο Δικαιοσύνης παραθέτει αρ.πρωτ. σειράς εγγράφων που πιστοποιούν ότι δεν ευσταθεί καμία κατηγορία για κανέναν φύλακα ή ιατρό για την υπόθεση του κρατούμενου που αναφέρθηκε παραπάνω. Στην συνέχεια, σημειώνεται το περιεχόμενο εγγράφου της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας Αθηνών, όπου ο Διευθυντής βεβαιώνει πως η Υπηρεσία του επιδεικνύει πάντα ευαισθησία και φροντίδα κατά την εξέταση ατόμων που έχουν υποστεί βία. Και τέλος, αντί απάντησης στα ερωτήματα της Έκθεσης,

επισυνάπτεται επιστολή του Ιουνίου 2007, που απαντούσε σε θέματα που είχαν εξεταστεί σε συναντήσεις μεταξύ της ηγεσίας του Υπουργείου και της ΕΠΒ τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους, στα πλαίσια της *ad hoc* επίσκεψης. Παρατίθεται για άλλη μια φορά ο κατάλογος των υπό κατασκευήν φυλακών, και ακολουθούν ενδιαφέρουσες, αλλά άσχετες προς τα θέματα που εγείρει η τελευταία έκθεση, πληροφορίες, όπως π.χ. η σχεδιαζόμενη μεταφορά των γυναικών κρατουμένων από τον Κορυδαλλό στον Ελαιώνα, η πρόσληψη νοσηλεύτριας στις φυλακές Χίου, τα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ σε σειρά φυλακών, και οι μεταγωγές των κρατουμένων. Δεδομένου ότι οι απαντήσεις ακολουθούν την αρίθμηση της προηγούμενης έκθεσης του 2005, η σύνδεση του κειμένου με τα επίκαιρα ζητήματα με τα οποία ασχολείται η ΕΠΒ, δεν είναι δυνατή. Σημειώνονται οι προσλήψεις ιατρικού, νοσηλευτικού και φυλακτικού προσωπικού και ο αριθμός εκπαιδευτικών/επιμορφωτικών προγραμμάτων στο σύνολο των φυλακών. Μαθαίνουμε τις προβλέψεις του ΣωφρΚ για το άνοιγμα ατομικού ιατρικού φακέλου κρατουμένου και την περαιτέρω τήρηση ατομικού ιστορικού, ενώ πληροφορούμαστε πως αυτά εφαρμόζονται σε όλα τα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας. Τέλος, καμία απάντηση δεν δίδεται στο μείζον θέμα που υπογραμμίζεται στην έκθεση της ΕΠΒ και που αφορά την πρόσβαση στις φυλακές εξωτερικών ανεξάρτητων οργάνων, όπως ο ΣτΠ.

β. Παρατηρήσεις της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (ΕκΒ) του ΟΗΕ

Η ΕκΒ είναι το όργανο ελέγχου των υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει τα συμβαλλόμενα κράτη στην *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας* που υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1984, τέθηκε σε ισχύ το 1987 και κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 1782/1988. Η Ελλάδα έχει υποβάλει, μέχρι σήμερα, τέσσερις εκθέσεις σε εφαρμογή της σχετικής συμβατικής υποχρέωσής της: το 1990, το 1993, το 1999, και το 2002. Η ΕκΒ εξέτασε την τέταρτη υποβληθείσα περιοδική έκθεση της

Ελλάδας⁴⁶ τον Νοέμβριο του 2004, και τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους δημοσιοποίησε τα συμπεράσματα και τις συστάσεις της.⁴⁷ Τα *κυριότερα θετικά σημεία* ήταν : το γενικά επαρκές νομικό οπλοστάσιο, ο νέος ΣωφρΚ, ο νέος μεταναστευτικός νόμος, ο νέος νόμος κατά της εμπορίας ανθρώπων, η κύρωση του καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, η δημιουργία του θεσμού του Συνηγόρου του Παιδιού, η δημοσιοποίηση των εκθέσεων της ΕΠΒ και των ελληνικών απαντήσεων, η άρση των περιοριστικών ποσοστώσεων για την εισαγωγή γυναικών στην αστυνομία, και η συμβολή της Ελλάδας στο εθελοντικό Ταμείο του ΟΗΕ για τα θύματα βασανιστηρίων. Αντίθετα, τα *κυριότερα σημεία ανησυχίας* ήταν: το χάσμα μεταξύ νομοθεσίας και πράξης, η ανυπαρξία συγκεκριμένων πληροφοριών, μετρήσεων και αξιολογήσεων της εφαρμογής της νομοθεσίας, οι διαδικασίες απέλασης, το πολύ μικρό ποσοστό παροχής ασύλου, η ανεπαρκής εκπαίδευση των σωφρονιστικών υπαλλήλων, η αδικαιολόγητη και συχνά υπερβολική χρήση βίας από τα αστυνομικά όργανα κατά την άσκηση των καθηκόντων τους -ιδιαίτερα απέναντι σε αλλοδαπούς και ευάλωτες ομάδες πληθυσμού-, ο υπερπληθυσμός των φυλακών και οι κακές συνθήκες κράτησης, η άρνηση πρόσβασης σε χώρους κράτησης και φυλακές σε ανεξάρτητα όργανα εποπτείας και, πάνω απ' όλα, η ανεπαρκής διερεύνηση καταγγελιών για βασανιστήρια και κακομεταχείριση, η διαπιστωθείσα απροθυμία των εισαγγελέων να διατάζουν ποινική δίωξη σύμφωνα με το άρθ. 137ΠΚ, και τα ανεπαρκή διαθέσιμα μέτρα επανόρθωσης, αποζημίωσης και αποκατάστασης των θυμάτων. Τέλος, οι κυριότερες συστάσεις της επιτροπής αφορούσαν : την επαρκή διερεύνηση και τιμωρία υποθέσεων βασανιστηρίων (αναγνωρίζοντας, ωστόσο, την ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας), την βελτίωση των συνθηκών στις φυλακές και τους άλλους χώρους κράτησης, την επικύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στην Σύμβαση, και την κατάθεση στην επόμενη έκθεση (5^η και 6^η περιοδική, 4/11/2009) λεπτομερών στοιχείων αναφορικά με καταγγελίες για βασανιστήρια και κακομεταχείριση, την

⁴⁶ CAT/C/61/Add.1, 16 February 2004.

⁴⁷ CAT/C/CR/33/2, 10 December 2004.

διερεύνηση και εκδίκασή τους, και την επιβολή ποινών και πειθαρχικών μέτρων στους δράστες/όργανα διωκτικών και σωφρονιστικών αρχών.⁴⁸

γ. Παρατηρήσεις του Αρμοστή του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Ο Αρμοστής του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει επισκεφτεί την Ελλάδα αρκετές φορές, και έχει συντάξει δύο εκθέσεις για την κατάσταση των δικαιωμάτων: την πρώτη, μετά την επίσκεψη του Ιουνίου του 2002,⁴⁹ και την δεύτερη μετά την επίσκεψη στελεχών του γραφείου του τον Νοέμβριο του 2005.⁵⁰ Και τις δύο φορές, είχε συνάντηση εργασίας με την ΕΕΔΑ. Στην πρώτη έκθεση ο Αρμοστής έδωσε έμφαση στο πρόβλημα του υπερπληθυσμού και των κακών συνθηκών κράτησης των φυλακών, τις καταγγελίες για υπερβολική χρήση βίας από αστυνομικά όργανα, και την απαράδεκτη κατάσταση των χώρων κράτησης των υπό απέλαση αλλοδαπών. Στην δεύτερη έκθεσή του, ο Αρμοστής υπογραμμίζει το γεγονός, ότι παρά τις διαβεβαιώσεις που είχε λάβει κατά την προηγούμενη επίσκεψή του, το πρόγραμμα κατασκευής νέων φυλακών έχει καθυστερήσει πολύ, ενώ ο υπερπληθυσμός είναι ακόμα πιο αυξημένος. Σημειώνεται ότι οι αρμόδιες υπηρεσίες ενημέρωσαν τον Αρμοστή για την αρχή της εφαρμογής εναλλακτικών ποινών, την αποποινικοποίηση ορισμένων αδικημάτων (οφειλές σε ΙΚΑ και ΝΠΔΔ), την κατασκευή αρκετών νέων φυλακών, και την νέα αρμοδιότητα στον επόπτη-εισαγγελέα της κάθε φυλακής να ασκεί έλεγχο των συνθηκών κράτησης, μαζί με το Σώμα Επιθεώρησης. Στις συστάσεις του, ο Αρμοστής επιμένει πολύ στην ολοκλήρωση του προγράμματος κατασκευής νέων φυλακών.

⁴⁸ Σημειώνεται πως τον Μάρτιο του 2006, η Επιτροπή εξέτασε τις απαντήσεις της ελληνικής κυβέρνησης σε σειρά θεμάτων (για την αστυνομία) για τα οποία της είχε ζητηθεί να δώσει περαιτέρω διευκρινίσεις μέσα σε ένα χρόνο (Δεκ.2005). Με μικρή καθυστέρηση, η Ελλάδα ανταποκρίθηκε στο ζητούμενο.

⁴⁹ CommDH(2002)5, Strasbourg 17 July 2002.

⁵⁰ CommDH(2006)13, Strasbourg 29 March 2006.

δ. ΕΔΔΑ & Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει εκδώσει σειρά καταδικαστικών για την Ελλάδα αποφάσεων που αφορούν κακομεταχείριση (παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης) ή/και παραβιάσεις άλλων δικαιωμάτων κρατούμενων είτε από σωφρονιστικές, είτε από αστυνομικές αρχές.⁵¹ Ειδικότερα στην υπόθεση *Peers v. Greece* (βλ. υποσ. 50), όπου το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι υπήρξε παραβίαση των άρθρων 3 και 8 της Σύμβασης, αναφέρονται λεπτομερώς οι διαπιστώσεις της ΕΠΒ που περιλαμβάνονται στην έκθεση για την επίσκεψή της στην χώρα τον Μάρτιο του 1993. Οι διαπιστώσεις αυτές συμπίπτουν πλήρως με τις καταγγελίες του προσφεύγοντος για τις επικρατούσες συνθήκες διαβίωσης στον ψυχιατρικό νοσοκομείο, την μονάδα απομόνωσης της πτέρυγας Δ' και την πτέρυγα Α' των φυλακών Κορυδαλλού.

Παράλληλα, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθέτησε στις 7/4/2005 την ResDH(2005)⁵² σχετικά με τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα μέσω της εξέτασης των υποθέσεων *Dougoz & Peers*, με την οποία καλεί το Υπ. Δημ. Τάξης και το Υπ. Δικαιοσύνης να εντείνουν τις προσπάθειές τους ώστε να ευθυγραμμιστούν οι συνθήκες κράτησης με τις επιταγές της Σύμβασης και με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Όλα τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης – και όχι ειδικά την Ελλάδα –, αφορά η πολύ πρόσφατη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών CM/Rec(2008)2, η οποία περιέχει πρακτικές οδηγίες για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των κρατών-μελών στην εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Χρήσιμο να αναφερθεί είναι ακόμη, η σύσταση Rec(2004)6 της Επιτροπής Υπουργών για την βελτίωση των εσωτερικών ένδικων μέσων.

⁵¹ *Dougoz v. Greece*, ECHR no. 40907/98, 06/03/2001. *Peers v. Greece*, ECHR no. 28524/95, 19/4/2001. *Kaja v. Greece*, ECHR no. 32927/03 (27/10/2006). *Serifis v. Greece*, ECHR 27695/03 (02/11/2006). *Bekos & Koutropoulos v. Greece*, ECHR 15250/02 (13/3/2006). *Zelilof v. Greece*, ECHR 17060/03 (24/5/2007). *Alsayed v. Greece* ECHR 25771/03 (18/1/2007).

⁵² http://www.coe.int/T/E/Com/press/News/2005/20050408_res_grece.asp

Ε. Ειδικότερα ζητήματα:

α. Κρατούμενοι εξαρτημένοι από ουσίες

Στην Ελλάδα η ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών⁵³ ξεκινά ήδη από το 1919.⁵⁴ Ετιμωρείτο τότε, όχι μια συγκεκριμένη πράξη, αλλά ένας αφηρημένος αντικοινωνικός τύπος ατόμου (ο «χασισοπότης»). Έως το 1954 ο νομοθέτης αντιμετώπιζε τον χρήστη ως άνθρωπο του υποκόσμου, επικίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο και ύποπτο για την τέλεση διαφόρων εγκληματικών πράξεων. Με το Ν. 3084/1954 εκφράστηκε έμμεσα η αντίληψη ότι ο χρήστης είναι ασθενής και όχι κοινός εγκληματίας, και θεοπίστηκε αντί ποινής ο εγκλεισμός του σε ειδικό Κατάστημα.⁵⁵ Γενική μεταρρύθμιση της νομοθεσίας των ναρκωτικών έγινε με τον Ν. 1729/1987, όπου εισήχθη ξεκάθαρη διάκριση μεταξύ δραστών διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών σε εξαρτημένους και μη, προβλέποντας για τους πρώτους μειωμένα πλαίσια ποινών και ειδική θεραπευτική μεταχείριση *πρό* της εκτίσεως ποινής σε κατάσταση κράτησης. Αποφεύχθηκε, μάλιστα ο αρνητικά φορτισμένος και κοινωνικά στιγματιστικός όρος «τοξικομανής», και προτιμήθηκε ο όρος «χρήστες ναρκωτικών ουσιών», ενώ σήμερα πλέον τείνει να καθιερωθεί ο ακόμα πιο ουδέτερος όρος «εξαρτημένος».

Με τον πρόσφατο «Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά»,⁵⁶ κωδικοποιήθηκε όλη η νομοθεσία περί ναρκωτικών,⁵⁷ ενώ με τον Ν. 1990/1991 κυρώθηκε η Σύμβαση του ΟΗΕ «κατά της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών φαρμάκων και ψυχοτρόπων ουσιών». Η ενσωμάτωση της απόφασης-πλαίσιο 2004/757/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 25.10.2004, η οποία θεοπίζει ελάχιστες διατάξεις σχετικά με τα στοιχεία της αντικειμενικής

⁵³ Βλ. σχετικά, την μελέτη του Ι. Δομάζου «Ποινικό σύστημα και ναρκωτικά», σε www.lawnet.gr

⁵⁴ Άρθρο 5 του Ν. 1681/1919, «Περί αλητείας και επατείας».

⁵⁵ Για όλο το ιστορικό της παλινοδίας και της αμηχανίας, στην αντιμετώπιση από τον νομοθέτη, της χρήσης ναρκωτικών, βλ. το πόνημα της Αφροδίτης Κουκουτοάκη: «Χρήση ναρκωτικών, Ομοφυλοφιλία, συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού και ιατρικού ελέγχου», εκδ. Κριτική, 2002.

⁵⁶ Ν. 3459/2006, ΦΕΚ Α' 103/25.5.2006.

⁵⁷ Για μια εμπειριστατωμένη παρουσίαση και μελέτη όλης της νομοθεσίας περί ναρκωτικών, βλ. Ι. Φαρσεδάκη-Λ. Κοτσαλή: «Ναρκωτικά», Νομική Βιβλιοθήκη-Σειρά: Ελληνική Νομοθεσία, 2006.

υπόστασης των εγκλημάτων και τις ποινές που ισχύουν στον τομέα της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών, εκκρεμεί (η προθεσμία ενσωμάτωσης έχει παρέλθει). Η εν λόγω απόφαση-πλαίσιο επικεντρώνεται στα σοβαρότερα αδικήματα και εξαιρεί ορισμένους τύπους συμπεριφοράς όσον αφορά την προσωπική κατανάλωση.

Η ποινική αντιμετώπιση των πράξεων διακίνησης από χρήστες ναρκωτικών ουσιών, μεταβλήθηκε αρκετές φορές. Άλλοτε αντιμετωπίστηκε πλημμεληματικά, και άλλοτε κακουργηματικά.⁵⁸ Η δε θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία παλινωδεί μεταξύ της πρόσληψης της εξάρτησης ως μιας ιδιότυπης «ασθένειας» περισσότερο ηθικού παρά βιολογικού χαρακτήρα -με συνέπεια η πολιτεία να μην παρέχει τους πόρους που παρέχονται για άλλες παθήσεις-, και μιας «μικτής» αντιμετώπισης του δράστη/εξαρτημένου ως «θύμα» (που ως τέτοιο, του παρέχεται συνδρομή) και ως «θύτη» (για τις αδικηματικές ενέργειες του οποίου η πολιτεία αξιώνει τον ποινικό κολασμό).⁵⁹

Με χονδρικούς υπολογισμούς, τα 2/3 των κρατουμένων, δηλαδή πάνω από 7.000 άτομα βρίσκονται εκεί λόγω της σχέσης τους με τις ναρκωτικές ουσίες, μετατρέποντας έτσι τις φυλακές σε ένα ιδιότυπο «τόπο φύλαξης» εξαρτημένων ατόμων. Όλες, δε, οι πηγές συμφωνούν στο ότι ο αριθμός των θανάτων, μέσα στις φυλακές, από αιτίες που συναρτώνται με την χρήση ναρκωτικών, έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια.

Κύριος φορέας για την ψυχική και σωματική απεξάρτηση των εξαρτημένων στην Ελλάδα είναι το ΚΕ.Θ.Ε.Α⁶⁰ (Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων). Το ΚΕ.Θ.Ε.Α εφαρμόζει πρόγραμμα συμβουλευτικής υποστήριξης σε επτά σωφρονιστικά καταστήματα σήμερα -και έχουν προγραμματιστεί άλλα επτά-, ενώ ο αριθμός των εισαγομένων στο Κέντρο

⁵⁸ Βλ. Ι. Φαρσεδάκη-Γ. Συλίκου: «Ναρκωτικά: Νομική και εγκληματολογική διάσταση στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Θεωρία, νομολογία, υποδείγματα». Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σ. 182.

⁵⁹ Γενικότερα, για τους προβληματισμούς γύρω από την επιλεκτικότητα της (κρατικής ή κοινωνικής) καταστολής των ναρκωτικών, και όχι μόνο, βλ. το έργο του Ν. Παρασκευόπουλου, ενδεικτικά: Ν. Παρασκευόπουλος, Κ. Κοσμάτος, «Ναρκωτικά», Σάκκουλας, 2007.

⁶⁰ Άρθ.26 Ν.1729/1987 όπως ισχύει. Βλ. και την ιστοσελίδα του Κέντρου: www.kethea.gr

Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατούμενων του Ελαιώνα Θηβών – που λειτουργεί από το 2002 –, παραμένει σε χαμηλά επίπεδα.

Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΚΤΕΠΝ (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά, το οποίο, σημειωτέον, έπαψε να λειτουργεί από τις αρχές του 2008, λόγω έλλειψης πόρων), στα σωφρονιστικά καταστήματα οι υπηρεσίες υγείας όλων των τύπων –συμπεριλαμβανομένων και αυτών για τα ναρκωτικά- είναι υποτυπώδεις, παρά την γενική αρχή σύμφωνα με την οποία οι κρατούμενοι πρέπει να έχουν πρόσβαση στην ίδια υγειονομική περίθαλψη που είναι διαθέσιμη στην ευρύτερη κοινότητα.

Δεν είναι εφικτό να γίνει στα πλαίσια αυτής της εισήγησης ανάλυση σύνθετων ζητημάτων όπως τα αίτια ή οι μέθοδοι ελέγχου της έντονα φορτισμένης -όσο και ανεπιθύμητης κοινωνικά- χρήσης ναρκωτικών, που από μόνα τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ειδικών μονογραφιών. Ωστόσο, η χρήση ναρκωτικών είναι ένα ενδεικτικό παράδειγμα «κοινωνικής κατασκευής της παρέκκλισης», ενώ οι εναλλαγές από τον ποινικό στον ιατρικό έλεγχο και τ' ανάπαλιν, μαρτυρούν τόσο την δυσκολία προσδιορισμού της στάσης της κοινωνίας απέναντι στο φαινόμενο, όσο και την ικανότητα της εξουσίας –μέσω του περιεχομένου που αυτή δίνει στις ποινικά κολάσιμες συμπεριφορές – να προσδιορίζει τις «επικίνδυνες τάξεις» και τα στερεότυπα για αυτές, αντιδιαστέλλοντάς τες με την «νομιμότητα» και την «ομαλότητα».

Σε σχέση με το υπό εξέταση θέμα, είναι ασφαλής η διατύπωση πως η ποινική καταστολή δεν έχει καταφέρει να ελέγξει το πρόβλημα των ναρκωτικών. Αντίθετα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αφενός συντελεί στην αναπαραγωγή των βασικών του εκφάνσεων (εγκληματικότητα, παράνομο κύκλωμα, κλπ), και αφετέρου, η εμπλοκή του χρήστη στον ποινικό μηχανισμό δημιουργεί τις συνθήκες για την συνέχιση και όχι την διακοπή της χρήσης. Οι μη μαχητές αυτές διαπιστώσεις, μας επιβάλλουν να προσεγγίσουμε το θέμα της μεταχείρισης των εξαρτημένων, τόσο από τον νόμο όσο και μέσα στην φυλακή, με νηφάλιο και τολμηρό τρόπο.

Μια τέτοια φιλοσοφία, βαδίζει προς την κατεύθυνση μιάς «απο-ιδρυματοποίησης» για τους εξαρτημένους⁶¹ και της υιοθέτησης υπηρεσιών ανοικτής παιδαγωγικής και θεραπευτικής φροντίδας που παρέχουν την δυνατότητα ανασυγκρότησης της προσωπικότητας για να επιτευχθεί η απεξάρτηση.

β. Υπό απέλαση αλλοδαποί

Ανάμεσα στο μεγάλο ποσοστό των αλλοδαπών κρατουμένων, βρίσκονται και αλλοδαποί σε βάρος των οποίων έχουν εκδοθεί αποφάσεις δικαστικής απέλασης.⁶² Το άρθρο 2 παρ. 3. του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας Γενικών Καταστημάτων Κράτησης Τύπου Α & Β, ορίζει τους «παραμένοντες» (sic) στην φυλακή, ως τους υπό απέλαση αλλοδαπούς που παραμένουν κρατούμενοι «μετά την αποφυλάκιση τους έως την δικαστική απέλασή τους ή την χορήγηση άδειας παραμονής στην χώρα λόγω ανέφικτης απέλασης».

Η απέλαση, στο μεν ποινικό δίκαιο (άρθρο 74) νοείται ως παρεπόμενη ποινή ή μέτρο ασφαλείας που επιβάλλεται από δικαστήριο (δικαστική απέλαση) ως αντίδραση στην τέλεση ποινικού αδικήματος, ενώ ως διοικητικό μέτρο (διοικητική απέλαση) επιβάλλεται από την Διοίκηση με στόχο την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Υπενθυμίζεται ότι η ΕΕΔΑ, στην έκθεσή της περί συνθηκών κράτησης του 2001, είχε ασχοληθεί διεξοδικά με το «ειδικό ζήτημα της μακρόχρονης κράτησης των υπό απέλαση αλλοδαπών στην Ελλάδα δυνάμει δικαστικής ή διοικητικής απόφασης».⁶³ Είχε, τότε, τονιστεί ότι, σύμφωνα με γνωμοδοτήσεις των Εισαγγελέων Εφετών Πειραιά

⁶¹ Βλ. σχετικά, Βασιλική Ιωαννίδη: «Η πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας στην Ελλάδα. Το τέλος της ιδρυματοποίησης: Μία άλλη πρόταση με προσανατολισμό την προαγωγή της υγείας των ανήλικων παραβατών», ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, 2004, τχ. 137, σελ. 91-100.

⁶² Για το κρίσιμο αυτό ζήτημα της μεταχείρισης των κρατουμένων αλλοδαπών από την αστυνομία, βλ. Πόρισμα του ΣτΠ (Κ. Στεφανάκη/Ε. Φυτράκης) του Σεπτ.2006: «Διαδοχικές Απελάσεις Αλλοδαπών». Η Αρχή καταδικάζει την πρακτική έκδοσης νέων αποφάσεων απέλασης (παρατείνοντας έτσι την κράτηση αλλοδαπών, πέραν του προβλεπόμενου τριμήνου, ενώ παραμένει ακόμα σε ισχύ ανέφικτη παλιότερη απόφαση σε βάρος του ίδιου αλλοδαπού.

⁶³ Βλ. Έκθεση ΕΕΔΑ 2001(εισηγητές: Λ-Α.Σιοιλιάνος, Γ. Κτιστάκης, Ν. Σιταρόπουλος).

και Αρείου Πάγου, σε περίπτωση που η δικαστική απέλαση δεν είναι εφικτή, μετά την έκτιση της ποινής η κράτηση πρέπει να γίνεται σε ειδικά καταστήματα κράτησης κατά την πρόβλεψη του άρθρου 74 παρ. 4 ΠΚ, και όχι στα αστυνομικά τμήματα, ενώ ήδη από τότε ο ΣτΠ είχε επισημάνει την ανάγκη τροποποίησης του ανωτέρω άρθρου, ώστε να προβλέπεται εύλογο χρονικό όριο κράτησης, πέραν του οποίου αυτή θα αντικαθίσταται με περιοριστικούς όρους, κατά την κρίση του οικείου Συμβουλίου Πλημμελειοδικών.

Διαπιστώνουμε, έτσι, μια ανασύνθεση της ποινικής αντιμετώπισης των μεταναστών, που, εκτός από το ότι τροφοδοτεί την αγορά ανειδίκευτης και προσωρινής εργασίας, δημιουργεί και ένα νέο είδος φυλάκισης για λόγους κοινωνικού διαχωρισμού ή για κάποιους ιδιότυπους λόγους «ασφαλείας», που έχουν σαν στόχο να διατηρεί κάποιες πληθυσμιακές ομάδες εκτός κοινωνικού σώματος.⁶⁴

Όπως και για τους εξαρτημένους κρατούμενους, η διαπίστωση των παραλογισμών του συστήματος, μάλλον θα πρέπει να μας ωθεί στο να οργανώσουμε την πολιτική μας για να τα αντιμετωπίσουμε, και όχι απλώς να τα αφορίζουμε.

ΣΤ. Γενικοί προβληματισμοί σχετικά με τον εγκλεισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Τα προβλήματα του σωφρονισμού υπήρξαν ανέκαθεν σύνθετα και δυσεπίλυτα και δεν απασχολούν, βέβαια, κατ' αποκλειστικότητα την Ελλάδα, ενώ καμία οργανωμένη κοινωνία μέχρι σήμερα δεν μπορεί να ισχυριστεί με πειστικότητα ότι τα αντιμετώπισε συνολικά με επιτυχία. «Η φυλακή...είναι μια ιστορία αίματος και πόνου», κατά τον Ι. Μανωλεδάκη, και «εκεί θα ζουν αναγκαστικά, όσο χρειάζεται, οι 'κακοί', οι 'άλλοι', για να μπορούν να ζουν ήσυχά 'οι καλοί', 'εμείς'». ⁶⁵ Δεν θίγει, αντίθετα, επιδεινώνει και εκτραχύνει

⁶⁴ Για έναν βαθύ, όσο και μαχητικό, προβληματισμό σχετικά με την «ποινικοποίηση της αθλιότητας», βλ. Loic Wacquant, «Les prisons de la misère », Raisons d'agir, Paris, 1999.

⁶⁵ Από τον πρόλογο του ίδιου, στο εξαιρετο συλλογικό έργο «Εικόνες Φυλακής», σε επιμέλεια Αφρ. Κουκουτσάκη, εκδ. Πατάκη 2006.

τις κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούν όλες τις εκφάνσεις του εγκληματικού φαινομένου. Επιπλέον, αποτελεί σήμερα τόπο που συμμετέχει στην διαχείριση και άλλων προβληματικών κοινωνικών φαινομένων -πέραν της εγκληματικότητας αυτής καθαυτής-, όπως για παράδειγμα η παράνομη μετανάστευση, η ανεργία, τα ναρκωτικά, ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι δυσλειτουργίες της απονομής δικαιοσύνης, κλπ.

Το γεγονός ότι ο συνήθης σωφρονιστικός πληθυσμός στρατολογείται κατά κανόνα, από τα πιο περιθωριοποιημένα στρώματα και τους πιο υποβαθμισμένους τομείς της αγοράς εργασίας αποτελεί παγκόσμιο και σταθερό ιστορικό δεδομένο. Όμως αυτό συμβαίνει όχι υποχρεωτικά επειδή αυτές οι ομάδες πληθυσμού εγκληματούν περισσότερο, αλλά επειδή αυτές είναι πιο ευάλωτες και ανοχύρωτες, αποτελώντας έτσι ευκολότερο στόχο για τους κατασταλτικούς μηχανισμούς.

Ο βαθμός συμβατότητας του εγκλεισμού με την απόλαυση ατομικών δικαιωμάτων έχει αποτελέσει κατ'εξοχήν πεδίο στοχασμού για τους θεωρητικούς του συνταγματικού⁶⁶ και ποινικού, κυρίως, κλάδου της νομικής επιστήμης.⁶⁷ Πάντως αυτοί που γνωρίζουν την φυλακή «από μέσα», είτε λόγω επαγγέλματος, είτε άμεσου ή έμμεσου βιώματος, μοιάζει να συμφωνούν στο ότι η φυλακή δεν νοείται χωρίς την προσβολή σειράς δικαιωμάτων, αφού αυτή είναι η ουσία της, και ως επιμένει να τα παρουσιάζει αλλιώς η σωφρονιστική νομοθεσία.⁶⁸ Παράγει από την φύση της εντάσεις ρέπει προς το να στερεί, αντί προς το να παρέχει, και η έννοια της άνωθεν

⁶⁶ Βλ. την θέση του Αντ. Μανιτάκη –χαρακτηριστική μιάς παλιότερης -σε χρόνο-, αλλά πάντα επίκαιρης επιχειρηματολογίας για το εύρος των δικαιωμάτων που απολαύει ο κρατούμενος: «...Ο φυλακισμένος δεν παύει ούτε στιγμή να είναι πρόσωπο, φορέας αφηρημένης δυνατότητας αυτοκαθορισμού και αυτοδιάθεσης, προσωπικότητα με ηθική και κοινωνική διάσταση, φορέας ανθρώπινης αξίας και προσωπικής αξιοπρέπειας», Τα συνταγματικά δικαιώματα των φυλακισμένων, περ. Ο Πολίτης, τ.75, Ιαν.1987, σ.55.

⁶⁷ Βλ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, «Στερητική της ελευθερίας ποινή και ανθρώπινα δικαιώματα», στο «Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου», εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1997. Επίσης: Διεθνής Εταιρεία Εγκληματολογίας-ΙΜΔΑ(επιμ. Λ-Α. Σισλιάνος), «Η στέρηση της ελευθερίας στα πλαίσια του ποινικού συστήματος από την άποψη των ΔτΑ», Νομική Βιβλιοθήκη,1991.

⁶⁸ Βλ. τους στοχασμούς, για το θέμα, του Ν. Κουλούρη : «Τα δικαιώματα των κρατουμένων: ήχοι σιωπής στην πολυσύχναστη ερημιά», στον επετειακό τόμο για τα 50 χρόνια της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου «Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003. Από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης», (επιμ. Μ.Τσαπόγα-Δ.Χριστόπουλου), εκδ. Καστανιώτης, 2004, σ.410.

επιβεβλημένης πειθαρχίας είναι συστατικό της στοιχείο.⁶⁹ Καθώς, δε, είναι ένας χώρος σε σχέση συνέχειας με την κοινωνία, εφόσον η κοινωνία πάσχει, και η φυλακή θα πάσχει.

Η έξω κοινωνία αρέσκεται να πιστεύει πως στην φυλακή σταθμίζονται τα δικαιώματα που αίρονται έναντι των δικαιωμάτων που απειλούνται, αν ο δράστης δεν μπει στην φυλακή. Έτσι, η ύπαρξη της φυλακής μοιάζει «ανακουφιστική»: εκεί μπορούμε να στείλουμε όχι μόνο όλους αυτούς που μας απειλούν, αλλά και τους ανθρώπους που δεν ξέρουμε τι να κάνουμε για αυτούς ή με αυτούς, είτε αυτοί είναι οικονομικοί μετανάστες για παράδειγμα, είτε ομάδες πολιτικά ή κοινωνικά «διαφωνούντων» που παράγουν οι διαδικασίες παγκοσμιοποίησης. Τις στάσεις αυτές επιτείνει και ανατροφοδοτεί η αμερικανική πολιτική της «μηδενικής ανοχής», με κίνδυνο έτσι, την εγκαθίδρυση ενός ποινικού δικαίου του «δράστη», και όχι της «πράξης», που δυναμιτίζει όλο το υπάρχον οικοδόμημα των δικαιωμάτων και των αρχών του κράτους δικαίου.

Αυτές οι νέες αντιλήψεις και πολιτικές για την ασφάλεια που προωθούνται, αντιλαμβάνονται την εγκληματικότητα σαν παθολογία συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων που θέτουν σε διακινδύνευση το κοινωνικοπολιτικό status quo και που πρέπει να αδρανοποιηθούν, να απομακρυνθούν από την «θέα» και από τον «χώρο».⁷⁰ Οπότε, αν αυτοί βρεθούν στην φυλακή, η κοινή γνώμη είναι έτοιμη να δεχτεί πως οι κακές συνθήκες διαβίωσης τους εκεί και η παραβίαση των δικαιωμάτων τους είναι, αν όχι θεμιτές, πάντως ανεκτές.⁷¹ Η αντίληψη όμως της κοινωνίας για τους φυλακισμένους, επηρεάζει με την σειρά της την πολιτική βούληση για παρέμβαση στο σωφρονιστικό σύστημα, και έτσι δημιουργείται ακόμα ένας φαύλος και αντιπαραγωγικός κύκλος.

Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, τα δικαιώματα απαξιώνονται, ευνοείται η αδράνεια, και διαμορφώνονται οι συνθήκες για την άνθηση ενός

⁶⁹ Για την ιστορία του θεσμού της φυλακής, βλ. M. Foucault: «Επιτήρηση και Τιμωρία: η γέννηση της φυλακής», εκδ. Ράππα, 1989.

⁷⁰ Βλ. Rigakos G., Hadden R., “Crime, capitalism and the risk society: towards the same old modernity?”, in *Theoretical Criminology* 2001, pp. 61-84.

⁷¹ Βλ. πρακτικά διεθνούς συνεδρίου “Preventing torture in places of detention through systems of regular visits”, Κοπεγχάγη 25-27 Μαΐου 2005, www.ret.dk

φοβικού εγωισμού, μέσα στον οποίο αναπτύσσεται μια δυσανεξία απέναντι σε ο,τιδήποτε συλλογικό και μια άρνηση του μεριδίου ευθύνης που αναλογεί στον καθέναν από μας για τα δεινά που μας περιβάλλουν. *Εμείς* είμαστε οι «παθόντες», και ως τέτοιοι, πρέπει, και έχουμε δικαίωμα να προφυλαχθούμε. Οι ασθενέστερες τάξεις ωθούνται και εθίζονται στο να αναζητούν τον εχθρό στους κόλπους τους, ενώ συσπειρώνονται απέναντι στον «διαφορετικό», χωρίς να ενδιαφέρονται για την πραγματική ταυτότητα των ατόμων: αφού εμπλέκονται στο ποινικό σύστημα, στιγματίζονται ως εγκληματίες, και μαζί τους στιγματίζονται, ως δυνάμει εγκληματικές, και οι ομάδες από τις οποίες προέρχονται.

Μέσα σ' αυτή την ατμόσφαιρα ευρείας συναίνεσης απέναντι στις πολιτικές ενίσχυσης της καταστολής, η διατύπωση γενικότερου κοινωνικού αιτήματος μείωσης του σωφρονιστικού πληθυσμού μέσα από μέτρα που συρρικνώνουν την ίδια την ποινική παρέμβαση, είναι μάλλον δύσκολη. Ωστόσο, η σημερινή αθλιότητα των φυλακών, από την σκοπιά της ΕΕΔΑ, δεν αποτελεί ούτε ακλόνητη πραγματικότητα, ούτε ακαταγώνιστη μοίρα. Από το «τίποτα δεν γίνεται» (nothing works)⁷² του '70', υπάρχουν σήμερα τρόποι να θεωρήσουμε πως «κάτι μπορεί να γίνει» (something works).

Υπό αυτό ακριβώς το πρίσμα, καταθέτει η Επιτροπή τις προτάσεις της στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, υπενθυμίζοντας, ταυτόχρονα, το αυτονόητο: πως η καλύτερη σωφρονιστική πολιτική είναι εκείνη που σκύβει πάνω από τις αιτίες της εγκληματικότητας. Και πως, ανάμεσα σε άλλους δείκτες, η αντεγκληματική και σωφρονιστική πολιτική μίας χώρας συν-καθορίζει το πολιτισμικό, δημοκρατικό και δικαιοδικό της επίπεδο. Τέλος, στοχεύοντας στο να «φτιάξουμε» την φυλακή, το «μέσα», δεν θα πρέπει να ξεχνάμε το ηθικοπολιτικό μας πρόβλημα του «έξω», που απομένει να λυθεί. Γιατί μοιάζει οξύμωρο να ζητάμε από την φυλακή να εκπληρώσει «μέσα», όλα αυτά

⁷² Η φράση “nothing works”, αποτελεί το καταληκτικό συμπέρασμα ερευνητικής εργασίας (1974) του Αμερικανού εγκληματολόγου Robert Martinson, ο οποίος διεξήγαγε επί 22 χρόνια έρευνα που του είχε ανατεθεί από την Πολιτεία της Ν. Υόρκης, για την αποτελεσματικότητα των διάφορων προγραμμάτων σωφρονισμού και επανένταξης σε 23 φυλακές. Έκτοτε χρησιμοποιείται, άλλοτε με σαρκασμό, και άλλοτε με απογοήτευση από διάφορους ερευνητές των κοινωνικών/ανθρωπιστικών επιστημών.

που η «έξω» κοινωνία αδυνατεί ή δεν θέλει να εκπληρώσει, και που παραβιάζει συλλήβδην –και- εκτός φυλακής.

Z. Προτάσεις της ΕΕΔΑ προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης

Με βάση όλα τα στοιχεία της παραπάνω εισήγησης, η ΕΕΔΑ, εκπληρώνοντας τον θεσμικό της ρόλο ως συμβουλευτικό όργανο της πολιτείας για θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διατυπώνει μια σειρά από προτάσεις βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας, σε θεσμικό και οργανωτικό επίπεδο. Επιπλέον, η ΕΕΔΑ θα διερευνήσει τις δυνατότητες εποικοδομητικής συνεργασίας με την πρόσφατα (28/2/2008) συγκροτηθείσα «*Διακομματική Επιτροπή της Βουλής για την εξέταση του Σωφρονιστικού Συστήματος της χώρας*»⁷³, που αποτελεί μια θετική εξέλιξη.

I) Προτάσεις άμεσης εφαρμογής και επείγοντος χαρακτήρα

1. Η *άρση του αποκλεισμού των φυλακών από την εποπτεία και τον έλεγχο ανεξάρτητων θεσμικών φορέων* αποτελεί όρο εκ των ουκ άνευ για την διασφάλιση τόσο της εύρυθμης λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων σε όλα τα επίπεδα και στο σύνολό τους, όσο και της αποτελεσματικότητας και αξιοπιστίας του ελέγχου. Ειδικότερα ο Συνήγορος του Πολίτη θα πρέπει απρόσκοπτα να επιτελεί το έργο του στα σωφρονιστικά καταστήματα. Η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει το αίτημά της να επιτραπεί ρητά και να ανακοινωθεί στα αρμόδια όργανα των φυλακών η ανεμπόδιση είσοδος της σ' αυτά, για την εκπλήρωση και του δικού της ρόλου ως εποπτικού των δικαιωμάτων θεσμικού οργάνου.

⁷³ Η 15μελής αυτή Επιτροπή, η οποία συγκροτήθηκε μετά από πρόταση του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., είναι η δεύτερη του είδους της: η πρώτη διακομματική Επιτροπή για την μελέτη του σωφρονιστικού συστήματος είχε ολοκληρώσει την έρευνά της το 1994. Η έκθεση με τα πορίσματα και τις προτάσεις της αποτέλεσε την βάση για την μεταρρύθμιση του Σωφρ.Κ. του 1999, και γενικότερα, είναι ένα κείμενο αναφοράς για όλους αυτούς που ασχολούνται με το θέμα. Αξιοσημείωτο, δε, είναι, πως ο κορμός των –αρνητικών- διαπιστώσεων, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί αυτούσιος για να αποδώσει και την σημερινή εικόνα του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας.

2. Είναι επιτακτική η ανάγκη να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και αντιδρά το Υπουργείο στις **επαναλαμβανόμενες συστάσεις της ΕΠΒ** και των άλλων διεθνών οργάνων, αλλά και στις παρατηρήσεις της ίδιας της ΕΕΔΑ, πολλές εκ των οποίων έχουν διατυπωθεί ήδη από τις εκθέσεις της για τις συνθήκες κράτησης το 2001 και το 2002. Επιπλέον, όπου αυτό καθίσταται αναγκαίο από την φύση των ερωτημάτων που τίθενται από τα διεθνή όργανα, το Υπουργείο θα πρέπει να συντονίζει την απάντησή του με αυτήν των άλλων Υπουργείων ώστε να υπάρχει πλήρης και σαφής παρουσίαση της εικόνας της ελληνικής πραγματικότητας. Οι θεσμοί και τα όργανα αυτά δεν θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως περίπου «αντίπαλο», η δε καχυποψία απέναντι στα ευρήματά τους, -η οποία και τροφοδοτεί την μη συμμόρφωση προς τις συστάσεις τους- πρέπει να σταματήσει. Η ελληνική πολιτεία, όπως και κάθε οργανισμός, δεν θα μπορέσει να επιλύσει κανένα πρόβλημα, αν πρώτα δεν το αναγνωρίσει στις σωστές του διαστάσεις. Όπως σημειώνεται με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο στην τελευταία έκθεση της ΕΠΒ, εάν αυτή προχωρήσει στην ενεργοποίηση της διαδικασίας *δημόσιας δήλωσης*, η Ελλάδα θα διασυρθεί διεθνώς, αφού θα συγκαταλεχθεί μαζί με την Τουρκία και την Ρωσία, κράτη που και τα δύο είναι γνωστά για τις αρνητικές τους επιδόσεις στα θέματα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

3. *Σχετικά με το πεδίο των συνθηκών κράτησης στα σωφρονιστικά καταστήματα* κεντρικό πρόβλημα της σωφρονιστικής πολιτικής συνιστά το γεγονός ότι σειρά διατάξεων μένουν ανενεργές κυρίως λόγω έλλειψης υποδομών, υλικών πόρων, στελέχωσης και σωστής διοικητικής οργάνωσης.⁷⁴ Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την σημασία και **αναγκαιότητα της δημιουργίας όλων των δομών -εντός και εκτός φυλακής- που θα επιτρέψουν την πλήρη εφαρμογή του ΣωφρΚ** (συμπεριλαμβανομένου και του διαχωρισμού όλων των κατηγοριών κρατουμένων που προβλέπει ο Κώδικας). Ειδικότερα,

⁷⁴ Βλ. Ν. Κουράκη, «Ποινικές Διατάξεις που μένουν ανεφάρμοστες», Ποινικός Λόγος 2001, σελ. 2175-2179.

να ενισχυθεί η λειτουργία του θεσμού της κοινωφελούς εργασίας και των υπηρεσιών επιμελητών κοινωνικής αρωγής.

4. Η ΕΕΔΑ συνιστά προσεκτική, αλλά απροκατάληπτη **εφαρμογή των ευεργετικών μέτρων που προβλέπονται από την νομοθεσία** και εμπνέουν στον κρατούμενο την προσδοκία της ελευθερίας. Οι **άδειες** θα πρέπει να χορηγούνται τηρώντας τις νόμιμες προϋποθέσεις, αιτιολογώντας εξατομικευμένα τις τυχόν απορριπτικές αποφάσεις -και όχι με την στερεοτυπική παράθεση της πρόβλεψης του νόμου-, και λαμβάνοντας υπ' όψιν τα ειδικά χαρακτηριστικά κρατουμένων, όπως για παράδειγμα των αλλοδαπών (μη σταθερή διεύθυνση διαμονής, κλπ).⁷⁵ Κατά την εξέταση αιτημάτων **υφ' όρον απόλυσης** από τα αρμόδια δικαστήρια απαιτείται αυτοπρόσωπη ακρόαση του αιτούντος, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η αρχή της ισότητας των όπλων, δεδομένου ότι ο εισαγγελέας παρίσταται σε κάθε περίπτωση.⁷⁶ Επιπλέον, η σκοπιμότητα των **πρόσθετων απαιτήσεων για την υφ' όρον απόλυση και τις άδειες κρατουμένων για ναρκωτικά** – μεγαλύτερο μέρος εκτιθείσας ποινής (Ν. 2943/2001), σε σχέση με τους λοιπούς κρατούμενους θα πρέπει να επανεξεταστεί. Επίσης, επιβάλλεται να υπάρχει πλήρης διαφάνεια και κατά την **επιλογή των εντασσομένων σε κάθε είδους προγράμματα**, εφόσον αυτά δεν επαρκούν για όλους τους ενδιαφερόμενους. Γενικότερα, **όλοι οι θεσμοί διατήρησης της επικοινωνίας των κρατουμένων με το κοινωνικό περιβάλλον** (άδειες, επισκεπτήριο, ενημέρωση, αλληλογραφία, κλπ) θα πρέπει να γίνονται απολύτως σεβαστά και να διευκολύνεται η εφαρμογή τους.

5. Με τον ίδιο τρόπο θα πρέπει να γίνεται η **διαχείριση των μεταγωγών** των κρατουμένων. Τα αιτήματα θα πρέπει να εξετάζονται έγκαιρα, με διαφάνεια στη λήψη των αποφάσεων, αιτιολογημένη κρίση, κλπ. Η μεταφορά των κρατουμένων κατά την διάρκεια των μεταγωγών ή οποιωνδήποτε άλλων

⁷⁵ Βλ. σχετικά πορίσματα του ΣτΠ (13520/2004, 13522/2004, 13555/2004, 1133/2005).

⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά περί αυτού, Kampanis vs. Greece 17977/1991, 13/07/1995.

μετακινήσεων, θα πρέπει να γίνεται με την μεγαλύτερη δυνατή σπουδή για την προστασία της προσωπικής τους αξιοπρέπειας

6. Η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει την ανάγκη για περαιτέρω ενίσχυση και συνεχή **εκπαίδευση όλου του προσωπικού** που είναι υπεύθυνο για τη κράτηση προσώπων. Ειδικότερα, η διοίκηση των φυλακών θα πρέπει να επιμορφωθεί σε θέματα οργάνωσης προγραμμάτων, ενώ επιτόπιες έρευνες αναγκών στις φυλακές πρέπει να προηγούνται της κατάρτισης προγραμμάτων (επαγγελματικών κλπ). Οποιαδήποτε πρωτοβουλία ή/και παρέμβαση που αφορά τον κόσμο των φυλακών, θα πρέπει να γίνεται σε συντονισμό με τους επαγγελματίες και τις υπηρεσίες του πεδίου.

7. Το **νοσοκομείο** «Άγιος Παύλος» του Κορυδαλλού, όπως και το **ψυχιατρείο** κρατουμένων, επιβάλλεται να υπαχθούν στην αρμοδιότητα του Υπ. Υγείας, ώστε να ενταχθούν στο ΕΣΥ. Όλες οι φυλακές που βρίσκονται έξω από τον αστικό ιστό θα πρέπει να στελεχωθούν με ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, ώστε να παρέχεται τουλάχιστο πρωτοβάθμια φροντίδα και να αντιμετωπίζονται τα επείγοντα περιστατικά. Να ληφθούν όλα εκείνα τα μέτρα που διευκολύνουν την πρόσβαση των κρατουμένων στα δημόσια νοσοκομεία. Ως προς την ψυχιατρική περίθαλψη, να γίνονται τακτικές επισκέψεις ψυχιάτρου στις φυλακές, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 27 παρ. 3 και 4 του ΣωφρΚ περί καταλόγου επισκεπτών ιατρών.

8. Η ΕΕΔΑ φρονεί πως είναι αναγκαία περαιτέρω **επέκταση των προγραμμάτων του ΚΕΘΕΑ** στις φυλακές, με βοηθητική στελέχωση από από-εξαρτημένους κρατούμενους. Επιπλέον, απαιτείται **αυστηρός διαχωρισμός των τοξικομανών και ψυχικά πασχόντων κρατουμένων από τους υπόλοιπους**.

II) Συμπληρωματικές προτάσεις της ΕΕΔΑ στο πεδίο πρόληψης, αντεγκληματικής πολιτικής και μετασφρονοιστικής μέριμνας

9. Αναγκαία κρίνεται η χάραξη μιας ολοκληρωμένης και γενναίας σφρονοιστικής πολιτικής, έπειτα από τεκμηριωμένη επιστημονική μελέτη όλων των προβλημάτων που θα δίνει **έμφαση στην πρόληψη**. Προς αυτή την κατεύθυνση, η ΕΕΔΑ επαναδιατυπώνει την πρόταση για άμεση **επικύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων**, κύριος στόχος του οποίου είναι η πρόληψη του φαινομένου των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης σε όλους τους χώρους κράτησης, μέσω της δημιουργίας **εθνικών μηχανισμών πρόληψης**.

10. Οι καταγγελίες κρατουμένων για βασανιστήρια και κακομεταχείριση, θα πρέπει να διερευνώνται με την μεγαλύτερη δυνατή σπουδή και οι δράστες να τιμωρούνται συστηματικά και απαρέγκλιτα. Η **ατιμωροσία** των ενόχων είναι κομβικό σύμπτωμα που πρέπει να αντιμετωπισθεί σθεναρά.

11. Για την αποτελεσματικότερη διερεύνηση καταγγελιών κακομεταχείρισης, προτείνεται η υιοθέτηση του «**Πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης**»,⁷⁷ επίσημου εγχειριδίου του ΟΗΕ που αφορά την εξέταση και πιστοποίηση των επακόλουθων των βασανιστηρίων (torture sequelae), ενώ μπορεί, παράλληλα, να χρησιμοποιείται και κατά την διαδικασία εξέταση αιτήσεων χορήγησης ασύλου. Θα πρέπει να εκπαιδευτούν στην χρήση του Πρωτοκόλλου αυτού οι ιατροί, οι ιατροδικαστές και όλοι όσοι εμπλέκονται στην διερεύνηση σχετικών καταγγελιών.

12. Συνιστάται η **κατά το δυνατόν μείωση της χρήσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής**. Η φυλάκιση να παραμείνει ως ποινή μόνο για τα σοβαρά αδικήματα και για τους υπότροπους εγκληματίες σοβαρών αδικημάτων. Το

⁷⁷ Manual on Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, UNHCHR 1999.

μέτρο της *προσωρινής κράτησης* θα πρέπει να εφαρμόζεται με την μεγαλύτερη δυνατή φειδώ. Επιπλέον, συνιστάται *επαναπροσέγγιση των ισχυουσών ποινών*, απέναντι τουλάχιστον σε κάποιες κατηγορίες εγκλημάτων. Η Επιτροπή ζητά από την πολιτεία να καταβάλλει όλες τις προσπάθειες που απαιτούνται για την *εφαρμογή όλης της υφιστάμενης νομοθεσίας περί εναλλακτικών μέτρων και ποινών*, που η χρήση τους θα συνέβαλλε στην μείωση του σωφρονιστικού πληθυσμού. Η ΕΕΔΑ σχεδιάζει, δε, να γνωμοδοτήσει πάνω στο Σ/Ν αναφορικά με το πλαίσιο εφαρμογής των εναλλακτικών τρόπων έκτισης ποινών (που, όπως μαθαίνουμε από την έκθεση του Υπ. Δικαιοσύνης στην ΕΕΔΑ για το 2007, βρίσκεται σε νομοπαρασκευαστική επιτροπή).

13. Ειδικότερα *για τους ανηλίκους*, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που παραβιάζουν τους νόμους περί ναρκωτικών, ο εγκλεισμός θα πρέπει να γίνεται με εξαιρετική φειδώ και ως έσχατη κύρωση και μόνο για πράξεις βίας ή τελούμενες κατ' επάγγελμα, ή κατ' εξακολούθηση, ή καθ' υποτροπή, και όχι απλώς για συνήθη πλημμελήματα με περιστασιακό χαρακτήρα.⁷⁸

14. Σε συνάρτηση με τις ανωτέρω παρατηρήσεις πρέπει να σημειώσουμε ότι η *κατασκευή νέων φυλακών* –και η βελτίωση των υπάρχουσών- είναι αναγκαία και ευπρόσδεκτη, αλλά *θα πρέπει να συνοδεύεται από ουσιαστικά μέτρα για την μείωση του αριθμού αυτών που εισέρχονται σ' αυτές* και να εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ορθολογικής αντιμετώπισης του εγκλήματος. Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι το χτίσιμο νέων φυλακών ως μονομερής πρακτική, απλώς μεταθέτει σε μεταγενέστερο χρόνο τα προβλήματα του υπερπληθυσμού και των κακών συνθηκών διαβίωσης, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένα και με τον βαθμό απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους κρατούμενους. Όσον αφορά τις νέες φυλακές, αυτές θα πρέπει να κατασκευάζονται, όσο αυτό είναι εφικτό, μέσα ή κοντά στον αστικό ιστό, δεδομένου ότι η γειτνίαση είναι

⁷⁸ Βλ. σχετικά Ν. Κουράκη: «Η νέα ελληνική νομοθεσία για τους παραβατικούς ανηλίκους», Ποινικός Λόγος 1/2006, βασισμένο σε εισήγηση του ίδιου που παρουσιάστηκε την 15.5.2004. στη Θεσσαλονίκη σε συνέδριο προς τιμήν του Καθ. Ι. Μανωλεδάκη.

ευεργετική για τους κρατούμενους και αβλαβής για το κοινωνικό σύνολο. Χρήσιμη θα ήταν η μελέτη επέκτασης, για τις περιπτώσεις που αυτό είναι εφικτό, των αγροτικών φυλακών, που αποτελούν έναν εν πολλοίς επιτυχημένο θεσμό, όπως και η δημιουργία γυναικείων τμημάτων και σε άλλες φυλακές της χώρας, για διευκόλυνση της επικοινωνίας των γυναικών κρατουμένων με τις οικογένειές τους.⁷⁹

15. Η ανεπίτρεπτη, από θεσμική και ανθρωπιστική πλευρά η μακροχρόνια κράτηση -ποινικών και άλλων κρατουμένων- σε αστυνομικά κρατητήρια, για οποιοδήποτε λόγο που η διοίκηση μπορεί να επικαλείται,⁸⁰ καθιστά επιτακτική την ανάγκη **νομοθετικής ρύθμισης για το ανώτατο χρονικό διάστημα κράτησης των αλλοδαπών που κρατούνται προς εκτέλεση δικαστικής απέλασης**, σύμφωνα και με προηγούμενη πρόταση της ΕΕΔΑ και προηγούμενες γνωμοδοτήσεις του ΣτΠ.

16. Η οργάνωση, στελέχωση και αποτελεσματική λειτουργία του ΝΠΙΔ «ΕΠΑΝΟΔΟΣ»,⁸¹ πρέπει να υποστηριχθεί με κάθε τρόπο. Επιπλέον, κωλύματα πρόσληψης στο δημόσιο λόγω ποινικής καταδίκης, επαναχορήγησης αδειών οδήγησης σε ανεξαρτημένα άτομα (υποθέσεις που έχει εξετάσει ο ΣτΠ), και γενικότερα ο,τιδήποτε δεν διευκολύνει την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων, πρέπει να αρθεί.

Αθήνα, 10 Απριλίου 2008

⁷⁹Πλήθος συγκεκριμένων προτάσεων ειδικά για τις γυναίκες κρατούμενες διατυπώνονται στην εμπειριστατωμένη μελέτη των: Μαρία Μητροσύλη & Έμμα Φρονίμου, «Οικογενειακή, κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη ειδικών ομάδων πληθυσμού. Η περίπτωση των γυναικών κρατουμένων», Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, ΕΚΚΕ, 2006. Μια δεύτερη μελέτη που άπτεται των ειδικών ζητημάτων σωφρονιστικής μέριμνας για τις γυναίκες κρατούμενες, είναι αυτή των Ι. Τσίγκανου, Μ. Τζωρτζοπούλου & Χ. Ζαραφονίτου: «Φύλο και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες», ΕΚΚΕ/Πάντειο Πανεπιστήμιο/ΚΕΘΙ, 2001.

⁸⁰ Βλ. σχετικό πόρισμα του ΣτΠ (Ευτ. Φυτράκης): «Παραμονή ποινικών κρατουμένων σε αστυνομικά κρατητήρια», 11 Μαΐου 2007. Η μακρόχρονη παραμονή στα αστυνομικά κρατητήρια αποδίδεται στην άρνηση της Δικαστικής Φυλακής Θεσ/κης να παραλάβει κρατούμενους, επικαλούμενη λόγους πληρότητας της φυλακής.

⁸¹ Συστάθηκε με το ΠΔ 300/2003 (ΦΕΚ Α'.256), ενώ με την υπ' αριθμ. 121210/2007 απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης (ΦΕΚ 456/29-10-2007, τ. Υ.Ε.Θ.Ο.Δ.Φ. & Ε.Δ.Τ) συγκροτήθηκε το ΔΣ, με πρόεδρο τον καθ. Ν. Κουράκη.